

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
імені С. З. ГЖИЦЬКОГО****Факультет економіки та менеджменту****Кафедра публічного управління
та адміністрування****Допускається до захисту****»__» _____ 2021 р.****Зав. кафедрою _____****проф. Парубчак І.О.****ДИПЛОМНА РОБОТА****Студента СТЕПЮКА ОЛЕГА РОМАНОВИЧА****на тему: «Форми участі суспільних інституцій у реалізації
державної політики фізичного виховання в Україні»****на присвоєння кваліфікації – магістра публічного управління та
адміністрування****Керівник роботи _____
(підпис)****доц. Радух Н.Б.
(вчене звання, прізвище та ініціали)****Консультант _____
(підпис)****_____
(вчене звання, прізвище та ініціали)****Консультант _____
(підпис)****_____
(вчене звання, прізвище та ініціали)****Львів 2021**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ІНСТИТУЦІЙ, ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	6
1.1. Концептуалізація державної політики формування фізичної культури у сучасній Україні.....	6
1.2. Міжнародний і український досвід інституалізації фізичного виховання студентів.....	13
1.3. Нормативні підстави державної політики формування фізичної культури студентів у сучасній Україні	18
РОЗДІЛ 2: РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	27
2.1. Умови реалізації державної політики формування фізичної культури студентів у сучасній Україні.....	27
2.2. Оцінка реалізації державної політики формування фізичної культури студентів у сучасній Україні	34
2.3. Технології підвищення ефективності державної політики формування фізичної культури студентів у сучасній Україні	42
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ.....	52
3.1. Проблеми вдосконалення системи професійної освіти в області фізичної культури з оцінкою фахівців.....	52
3.2. Хід і оцінка експериментальної роботи суспільних інституцій фізичного виховання	57
3.3. Висновки по роботі суспільних інституцій державної політики фізичного виховання в Україні.....	60
РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА ТА КОРПОРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.....	62
РОЗДІЛ 5. ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ.....	71
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90

ВСТУП

Прогрес суспільства багато в чому обумовлений розвитком науки, накопиченням науково-практичних знань, в тому числі інтегруючих існуючі галузі знань і розвиваючих нові міждисциплінарні напрямки наукового простору. Два десятиліття тому в Україні почала розвиватися нова міждисциплінарна область науки, освіти і соціальної практики - адаптивна фізична культура, інтегруюча в собі медицину, корекційну педагогіку і фізичну культуру і має ряд особливостей.

У процесах соціалізації осіб з обмеженими можливостями здоров'я, включаючи інвалідів, і ресоціалізації осіб похилого та старечого віку засобами адаптивної фізичної культури залучені фахівці з соціальної роботи, фізичної культури, сфери освіти. Очевидно, що їх рівень фахової базової освіти в області адаптивної фізичної культури якісно відрізняється від вимог державного освітнього стандарту.

Кадровий склад в сфері адаптивної фізичної культури, що включає різних фахівців, в тому числі: тренер-викладач (включаючи старшого), інструктор-методист (включаючи старшого), інструктор, спортсмен - інвалід, що супроводжує спортсмена-інваліда - також характеризується різного рівня базової підготовленістю до реалізації технологій і технік адаптивної фізичної культури. Державна програма України «Доступне середовище» висуває нові вимоги до професійної діяльності, до володіння новими практиками адаптивного спорту і адаптивного фізичного виховання.

Таким чином, об'єктивно існують освітні дефіцити у всіх фахівців, залучених до роботи з особами з обмеженими можливостями здоров'я та інвалідами, в області адаптивної фізичної культури. Недолік компетенцій обумовлений відсутністю базового освіти або досвіду інноваційних практик в цій галузі.

Базова програма підвищення кваліфікації фахівців з адаптивної фізичної культури не переглядалася тривалий час. Отже, необхідно удосконалювати зміст додаткового професійної освіти з урахуванням

існуючих освітніх дефіцитів у фахівців з адаптивної фізичної культури, фахівців освітніх установ і закладів соціальної роботи.

Система додаткової професійної освіти отримала новий стимул розвитку. Державна програма України «Розвиток освіти в Україні» на 2016-2023 роки висуває нові вимоги до змісту і реалізації додаткових програм професійної освіти. Короткостроковість, гнучкість, мобільність, максимальне врахування індивідуальних освітніх потреб учнів - це нові орієнтири для організації підвищення кваліфікації.

Виникає необхідність виявлення педагогічних умов впровадження та оптимального поєднання перспективних методів і організаційних форм курсової підготовки та підвищення кваліфікації, в тому числі: «виїзні моделі» курсів підвищення кваліфікації, дистанційне навчання, елементи рефлексивного освіти, метод кейс-стаді, психологічні тренінги, метод вирішення дослідницьких завдань та ін.

Разом з тим проблеми оновлення змісту додаткового професійної освіти фахівців з адаптивної фізичної культури з урахуванням рівня їх підготовленості до реалізації сучасних запитів в даній соціальній практиці і відбору адекватних методів підвищення кваліфікації, а також педагогічних умов оптимального поєднання змісту, методів і організаційних форм підвищення кваліфікації для кожної категорії фахівців, які працюють з особами з обмеженими можливостями здоров'я, включаючи інвалідів, які не були предметом дисертаційного дослідження.

Таким чином, в теорії і практиці додаткової професійної освіти склалося протиріччя між потреба суспільства в фахівцях соціальної роботи, фізичної культури, адаптований фізичної культури, освіти, володіють необхідними і актуальними компетенціями соціалізації і ресоціалізації різновікових осіб з обмеженими можливостями здоров'я, включаючи інвалідів, засобами адаптивної фізичної культури, з одного боку, і нерозробленістю змісту і методів підвищення кваліфікації з урахуванням їх освітніх дефіцитів.

З іншого боку зазначені суперечності зумовили проблему дослідження: зміст, методи, форми організації та педагогічні умови підвищення кваліфікації фахівців з адаптивної фізичної культури в умовах нового етапу розвитку адаптивної фізичної культури як соціальної практики, міждисциплінарної наукової галузі і області професійного освіти.

В рамках цієї проблеми сформульована тема дослідження: «Зміст і методи підвищення кваліфікації фахівців з адаптивної фізичної культури». Мета дослідження: обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити зміст і методи підвищення кваліфікації фахівців з адаптивної фізичної культури. Об'єкт дослідження: додаткову професійну освіту фахівців з адаптивної фізичної культури. Предмет дослідження: зміст, методи, форми організації та педагогічні умови підвищення кваліфікації фахівців з адаптивної фізичної культури.

РОЗДІЛ 1

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ІНСТИТУЦІЙ ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Концептуалізація державної політики формування фізичної культури у сучасній Україні.

Існує безліч визначень поняття «державна політика». Прийнято вважати, державна політика - це «сукупність цілей, завдань, пріоритетів, принципів, стратегічних програм і планових заходів, які розробляються і реалізуються органами державної і муніципальної влади із залученням інститутів громадянського суспільства».

Для Гацуля О. державна політика - це «система цілей і цінностей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, оформлених відповідними нормативно-правовими актами та програмами, спрямованими на реалізацію поставлених цілей» [13, ст. 57].

Бакумов О.С. пропонує трактувати державну політику як «Спільну діяльність статусних і неформальних акторів, здатних контролювати центри прийняття рішень з метою особливого розподілу суспільних ресурсів при врегулюванні великих завдань». Або - «Цілеспрямоване вирішення завдань у соціальній, економічній, оборонній та інших сферах суспільного життя, що виражає домінуючі пріоритети і цінності застосування влади» [4, ст.110].

Співак М.В. визначає державну політику, як «політичний процес управлінського впливу головним чином інститутів виконавчої влади держави на основні сфери суспільства, спирається на безпосереднє застосування державних владних повноважень як при розробці, так і при здійсненні стратегії і тактики регулює і організуючого впливу на всі компоненти і аспекти функціонування і розвитку економіки, соціальної сфери та інших підсистем суспільства за допомогою розміщення ресурсів, розподілу,

перерозподілу суспільних благ та інших заходів» [59,ст.17].

Наведені визначення демонструють поліваріативності поняття «Державна політика», а також вказують на розгляд даного поняття як з позиції нормативного, так і поведінкового підходів. Для нормативного підходу характерно, що цілепокладання при формуванні державної політики виходить від державних організацій. Вони розглядаються як єдині актори процесу формування державної політики, які направляють відповідні директиви на операторів-чиновників. При цьому як самі державні організації, так і оператори-чиновники діють строго в рамках формалізованих юридичних норм згідно виключно суспільно значущим інтересам.

На противагу нормативному, в рамках поведінкового підходу розвивають свої наукові ідеї прихильники клієнтелізму і мережної архітектури державного управління. Державні органи не є тут єдиними акторами, але розглядаються як структури, на базі яких в пошуках компромісу діють статусні і цивільні структури, конкуруючі в рамках вирішення конкретних завдань. Можна сказати, що кожен актор утворює своє «гравітаційне поле», спрямоване в бік досягнення не тільки суспільно значущих інтересів, а й своїх приватних. Тим паче дане гравітаційне поле впливає на формування і реалізацію державної політики, чим більшою «ресурсною масою» володіє відповідний актор [45,ст.245]. В результаті суперпозиції всіх виникаючих «Гравітаційних полів» державна політика знаходить свій результуючий вигляд. На відміну від нормативного підходу в даному випадку говорити про прийняття державних рішень за принципом ієрархічної системи державної влади не доводиться.

Введемо таке визначення. Державна політика формування фізичної культури студентів у сучасній Україні є діяльність по розробці і досягненню цілей у сфері фізичного виховання студентів, що виражають домінуючі пріоритети і цінності влади, закріплені відповідними нормативно-правовими актами та програмами. Незважаючи на те, що сьогодні має місце не одна форма пропаганди здорового способу життя органами влади, говорити про

істотні успіхи в даній сфері передчасно. Тому цілком коректним буде припущення про тому, що фізичне виховання в рамках інституту вищої освіти є на даний момент єдиним значущим для реалізації. Розглянемо структуру політики формування на основі управлінських блоків, запропонованих Н.О.Луценко: Блок цілепокладання (процеси формування «Принципів, цілей і завдань» державної політики), Агентний блок (Характеризує «різноманітність агентів, задіяних в процесі формування та реалізації державної політики»), нормативний блок («Законодавче регулювання діяльності суб'єктів державної політики») і фінансовий блок [12,ст.60].

Звертаючись до блоку цілепокладання, будемо виходити з того, що ключову роль у формуванні, як і в процесі формування державної освітньої політики в цілому, відіграє лідерська субсистема, яка формується Президентом. І питання визначення мети зводиться до визначення актуальною цінності формування фізичної культури студентів в рамках пріоритетних національних завдань. Зупинимося на цьому аспекті докладніше. Інтерес з боку науки до питань впливу здоров'я людини на продуктивність його праці і цінність для держави має давнє коріння. Ще в XVII столітті У. Петті в окрему категорію для оцінки значущості людини для держави нарівні з уміннями і навичками виділив і його фізичний стан.

В даний час капітал здоров'я, вперше включений до складу людського капіталу Г. Беккером, і є нарівні з капіталом освіти його загально визнаним основним елементом, розглядається як об'єкт економічного інвестування. Більш того, на сучасному етапі дослідниками підкреслюється суттєве перевагу значення інвестицій в людський капітал над інвестиціями в технології [51,ст. 33]. На додаток зазначимо, що вчені констатують зміну парадигми громадського розвитку.

Введена в другій половині XX століття економістом Ф.Махлуп концепція економіки знань набула широкого поширення в науковій

середовищі, ставши найважливішим теоретико-методологічним фундаментом сучасної теорії економічного розвитку. Термін «економіка знань» покликаний підкреслити виник в детермінантах розвитку економіки крен з матеріально-природних факторів в сторону знань і людського капіталу [66, ст.380]. Нарешті, теза про те, що в зв'язку з переходом до економіки знань і зростаючої ролі людського капіталу вищу освіту є на сучасному етапі ключовим фактором економічного розвитку, вважається загальновизнаним.

Питання змісту, розвитку та ефективності вищої освіти знаходяться сьогодні під пильною увагою дослідників. В результаті, не дивлячись на початково високу роль системи вищої освіти у формуванні людського капіталу, пов'язану з насиченням ринку праці висококваліфікованими фахівцями, в рамках економіки знань її значення збільшується багаторазово. З огляду на вищесказане, підкреслимо, що фізичне виховання студентів забезпечує істотний внесок у формування людського капіталу, причому як по лінії капіталу освіти, так і по лінії капіталу здоров'я. Дійсно, науково-освітній процес, який реалізується в вищій школі, піддає майбутніх фахівців інтенсивного впливу освітнього середовища, на адаптацію до якої йдуть ресурси здоров'я.

Внаслідок капітал здоров'я студентів протягом навчання вичерпується, має динаміку погіршення. Це не може не позначатися на якості формування професійних компетенцій. Разом з тим, фізичне виховання у своєму розпорядженні засоби для підтримки здоров'я. можна спостерігати своєрідну рекурсію: зміцнення капіталу здоров'я з метою підвищення ефективності формування капіталу освіти [26, ст.67].

На додаток, здоров'я студентів можна розглядати не тільки як короткострокову інвестицію в якість освіти у вищій школі, а й як інвестицію довгострокову, спрямовану на формування капіталу здоров'я майбутнього висококваліфікованого спеціаліста.

Сформовані в період навчання в вузі навички і культура самозбереження поведінки засобами фізичної культури і спорту, в тому числі

в рамках майбутньої професії, можуть служити важливим інструментарієм в процесі подальшої трудової діяльності, що дозволяє максимально ефективно розкривати і максимально довго використовувати людський капітал.

Питання взаємозумовленості продуктивності праці та рівня здоров'я населення були детально розроблені в працях А. Смітта, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Маршалла. А пізніше вплив здоров'я на соціально-економічний розвиток було продемонстровано багатьма прихильниками теорії людського капіталу Т.Шульц і Г.Беккера (Е. Денісон, Дж. Кендрік, У. Боуен, Е. Долан, І.В. Іллінський, О.В. Іншаков).

Таким чином, можна говорити про те, що фізичне виховання студентів через свій оздоровчий потенціал веде до позитивних змін якості робочої сили країни і зниження навантаження на системи охорони здоров'я та соціальної підтримки [44, ст. 89].

Виходить, що, з огляду на сьогоднішню роль вищої освіти в розвитку економіки, факт того, що «людський капітал – наріжний камінь» економіки знань, а також описаного механізму впливу фізичного виховання студентів на формування людського капіталу, можна стверджувати, що потенціал фізичного виховання істотно проявляє себе сьогодні в сфері соціально-економічного розвитку країн. даний висновок справедливий як для України, так і, очевидно, для всіх країн, де суспільне розвиток відбувається в рамках парадигми економіки знань.

Разом з тим, сучасні гуманістичні тенденції закріплюють за самою людиною центральне місце в системі культурних цінностей. «Збереження і розвиток людини», яких в силу цифрової реальності «Залишається дуже мало», В.Є. Лепський відносить до основних цінностей, які повинні бути покладені сьогодні в основу побудови будь-якої області знань [72, ст.340].

Подібний підхід конкретизується в загальносвітовому тренді політики охорони здоров'я населення, де відбувається «посилення профілактичної спрямованості галузі» і «виховання відповідальності людини за стан власного здоров'я». Це повністю співзвучно екзистенціально-

гуманістичому підходу до здоров'я людини, найважливішим завданням якого є зміна парадигми охорони здоров'я з «лікування хворіб» на «турботу про здоров'я». У зв'язку з цим важко переоцінити роль фізичного виховання студентів, інноваційні підходи до якого виходять з необхідності його гуманізації. Саме переслідування наведених цілей закріплюється сьогодні в Україні в пріоритетах, саме їх цінність підкреслює керівництво держави, відображаючи це в нормативних підставах державної політики.

Необхідно виділити, проте, специфічну рису сучасної політики в рамках блоку цілепокладання. Цілі фізичного виховання студентів завжди слід за національними пріоритетами і викликами часу. Так мети фізичного виховання в Японії, обумовлені мінливістю вектором національної політики, пройшли не менше трьох фаз зміни своїх орієнтирів (до 1945 року, з 1945 по 1989, після 1989). Концепція фізичного виховання в Фінляндії виходить сьогодні з цілей виховання здоров'я і здорового способу життя за допомогою рухової активності. В Англії та США домінантою фізичного виховання виступає спорт [80, ст.11]. Що стосується України то виражений військово-прикладний характер фізичного виховання студентів мав місце перед початком світових війн.

Заняття були організовані на базі військових кафедр вузів. Такий підхід сприяв зміцненню армії фізично підготовленими випускниками. коли мілітаристська спрямованість фізичного виховання зійшла на «ні», перед вузами в області фізичного виховання були поставлені нові завдання. каталізатором тому було входження до складу Міжнародного олімпійського комітету в 1948 році.

У навчальних програмах з фізичної культури вузів державою були визначені нові, відсутні раніше завдання спортивного вдосконалення, пов'язані з участю в міжнародних спортивних змаганнях.

Ще пізніше завдання фізичного виховання в Україні були переорієнтовані на формування фізичної культури особистості. І саме цей перехід став найбільш істотним і болючим. В силу високої інерції системи

освіти, а також складності переорієнтації професорсько-викладацького складу зі звичною парадигми фізичного виховання студентів на нову, з метою формування фізичної культури виник явний схизис [21,ст. 77].

З одного боку держава бачить метою формування фізичної культури особистості студентів, а з іншого - істотна частка викладачів продовжує з студентів неспортивних вузів «готувати чемпіонів». Іншими словами, цілі та завдання визначаються на двох рівнях: верхньому і нижньому - при цьому нижній має високий ступінь незалежності і часто в силу інерції орієнтований на цілі і завдання, відмінні від тих, які закріплюють нормативи згори.

Як вже було сказано, ключову роль у формуванні та реалізації грає лідерська субсистема, яка формується Президентом. Від лідерської субсистема залежить змістовна частина державної політики: її мета, завдання, методи реалізації. Якщо розглядати культуру і спорт з позиції нормативного підходу, то ієрархічне простір, в рамках якого вона формується і реалізується, включає акторів «вищої ієрархії», об'єднаних лідерської субсистеми, і акторів нижнього рівня ієрархії, включених до інституту фізичного виховання студентів всередині вузу.

Центральним елементом інституту фізичного виховання студентів в Україні традиційно виступають кафедри фізичного виховання. Акторами залучення в рамках даного інституту виступають адміністрація вузу, адміністрація кафедри фізичного виховання і професорсько-викладацький склад, який здійснює пряму комунікацію з студентами.

При нормативному підході мета, поставлена лідерської субсистеми, без трансформацій передається на виконання іншим акторам, які її дотримуються [57, ст. 99]. Реалізація політики культури і спорту при цьому здійснюється з урахуванням зворотного зв'язку і може бути представлена у вигляді кібернетичної моделі.

Разом з тим, реальна практика вказує на те, що, по-перше, не всі перераховані актори прагнуть до якісної реалізації політики культури і спорту: часто це обмежується формальними діями, які не спрямованими на

досягнення закріплених в нормативах політики культури і спорту громадських інтересів. По-друге, нами вже було згадано наявне розходження в цілях і завданнях рівня лідерської субсистема і акторів рівня вузу. Це визначає обмеженість нормативного підходу при розгляді даної проблеми, і необхідність дослідження її також з позицій підходу поведінкового [9, ст.25]. Нарешті, по-третє, є й інші гравці, які не включені безпосередньо в дану ієрархію. Таким чином, не кажучи про кількісні характеристики фінансування, слід відзначити ущербність фінансового блоку політики культури і спорту в зв'язку з відсутністю єдиних розроблених технологій використання наявних бюджетних і позабюджетних коштів.

Отже, аналіз політики культури і спорту показує істотну її обумовленість інституціональною структурою, в зв'язку з чим питання фізичного виховання у вищій школі потрапляє в сферу наших інтересів.

1.2. Міжнародний і український досвід інституалізації фізичного виховання студентів

Освіта - один з багатьох соціальних інститутів. Саме в ньому формується і створюється найпотужніший з відомих, що перетворюють світ, потенціалів. «Інститут» в перекладі з латинської (institutum) означає встановлення, звичай, установа, і визначається як історично, що склалася, як стійка форма організації спільної діяльності людей.

Найбільш фундаментальними соціальними інститутами є власність, держава, родина, організація, наука, освіта, виховання, комунікація, масова інформація і інші. соціальні інститути забезпечують функціонування конкретного суспільного організму, створюють умови соціалізації індивіда, постійно наповнюються новим соціальним змістом, правилами, нормами, установками, які регулюють різні сфери людської діяльності. Становлення освіти, розвиток університетів і зокрема організація фізичного виховання у вищих навчальних закладах усього світу має давню історію.

Огляд і аналіз вітчизняних і зарубіжних публікацій, проведені В.М. Палюх в його монографії «Стан і методологічні основи розробки нової теорії фізичного виховання», призводить автора до висновку про тому, що в даний час виділяються два принципово відмінних концептуальні підходи до фізичного виховання [2,ст.114]. Перший з них бачить головною метою фізичного виховання - формування фізичної культури особистості. При цьому в рамках даного підходу розрізняються два напрямки, пов'язані з трактуванням поняття «фізична культура».

Відповідно до першого, фізична культура представлена як особлива форма рухової діяльності людини, націлена на рішення «широкого кола соціокультурних завдань», а фізичне виховання розглядається як «педагогічна діяльність по використанню особливої (фізкультурної) форми рухової діяльності людини з метою оздоровлення, фізичного вдосконалення, естетичного і морального виховання і т.д.».

Другий напрямок розкривається через визначення фізичної культури як «соціально-педагогічної діяльності та її результатів по формуванню, зміні, корекції в бажаному напрямку тіла, фізичного стану людини на основі комплексу розроблених засобів, форм і методів», а фізичне виховання розглядається як «діяльність з використання комплексу коштів - занять фізкультурою (фізичними вправами), спорту, харчування, гігієнічних засобів і т.д. для формування і корекції тіла людини відповідно до прийнятих в суспільстві знаннями, культурними зразками, нормами, ідеалами» [15,ст. 448]. Інший підхід - концепція «спортизації» - розглядає фізичне виховання як процес, спрямований на прилучення вихованців до цінностей спортивної культури. У нашому дослідженні ми дотримуватимемося першого підходу і його першого напрямку. По-перше, на наш погляд, він є більш актуальним з урахуванням сучасної орієнтації фізичного виховання на принципи «гуманістичної особисто-орієнтованої, особистісно розвиваючої педагогіки і психології» і відповідних пріоритетних завдань «тілесного самовдосконалення, самовиховання і саморозвитку».

Саме цей підхід найбільш відповідає приписам, закріпленим інструкцією з організації та змісту роботи кафедр фізичного виховання вищих навчальних заведень. Відповідно, фізичне виховання студентів ми будемо розглядати як спрямований процес формування фізичної культури їх особистостей, можна з урахуванням обраного підходу вважати синонімом державній політиці в сфері фізичного виховання студентів.

На різних етапах розвитку країн провідну роль в процесі фізичного виховання грали різні суспільно-політичні та соціально-економічні фактори. Так, в польських вищих навчальних закладах ідея фізичної підготовки студентів зародилася в XVII столітті [18, ст.112].

У першій половині XIX століття в Польщі були зроблені суттєві кроки в напрямку впровадження фізичного виховання студентів освітні програми вузів. Вже у 1817 році в Ягелонському університеті в навчальні програми увійшли спортивні тренування. У 1838 році при університеті була створена гімнастична школа. Пізніше в XX столітті, розуміючи значення фізичного виховання студентів, освітнім організаціям вищої освіти ставилося в обов'язок надання студентам можливості займатися спортом в установленому мінімальному обсязі годин. Разом з тим, слідуючи багатовіковій традиції, фізичне виховання в вузах носило для студентів добровільний характер [39, ст.66]. Ситуація дещо змінилася у 1950 році, коли фізичне виховання вперше було введено в навчальні плани окремих вузів Польщі в якості обов'язкової дисципліни. Надалі в силу реформ системи освіти і отримання університетами значної автономії в питаннях формування освітніх програм обов'язковість фізичного виховання в вузах можна вважати вельми умовною.

Тенденція перекладу дисципліни «Фізична культура» зі статусу обов'язкової в статус факультативної є сьогодні загальною для країн Східно-Європейського регіону: в більшій мірі для Польщі, України та Молдови, в істотно меншій - для Білорусії і Росії.

Покажемо, враховуючи особливості розвитку країни і її ролі в світовій економіці, є ставлення до фізичного виховання студентів в КНР. Сучасний

етап розвитку фізичного виховання учнів в Китаї можна охарактеризувати обов'язковістю занять фізичною культурою на всіх етапах навчання (в тому числі і в вузах) з переважним включенням традиційних національних оздоровчих систем.

Обов'язковий характер фізичного виховання учнів закріплений Наказом міністерства освіти КНР №8 від 12.03.1990 в рамках «Програми розвитку фізичної культури і спорту в освітніх установах», висловлюючи державну політику КНР в даній сфері [58, ст.237].

Практичні заняття студентів в рамках курсу фізичного виховання жорстко регламентовані програмою, що відрізняє даний навчальний процес від його організації в Україні, де зміст і засоби фізичної культури не мають жорсткої регламентації, а визначаються викладачем виходячи з особливостей спортивної бази, інтересів займаються і міркувань цілеспрямованості.

Турбота про здоров'я учнівської молоді є пріоритетом державної політики КНР як в сфері освіти, так і в сфері фізичної культури. У 2012 році відображенням цього стала постанова Головного Управління Державної Ради Китаю, винесене йому на затвердження спільно Міністерством освіти, Міністерством фінансів, Комісією з національного розвитку і реформування і Головним управлінням Китаю по спорту.

У постанові постулюється високе значення заходів щодо зміцнення фізичного виховання студентів, йдеться про неприпустимість зниження обсягу годин, виділених в освітніх програмах на фізичне виховання, передбачені кроки щодо збільшення державного інвестування даної сфери.

Для США, в силу особливостей організації системи вищої освіти, характерна відсутність єдиних державних вимог до освітнім програмами вузів країни. Відповідно і фізичне виховання студентів у США апіорі не може бути обов'язковим [68,ст.350]. Разом з тим, близько 60% професійних освітніх установ США розглядають фізичне виховання обов'язковою складовою навчального процесу. Володіючи своєю особливою організаційною моделлю, фізична культура і спорт у вищих навчальних

зкладах США є основою фізичної культури і спорту всієї країни. Спортивні досягнення в США припускають істотні пільги і фінансове стимулювання студентів. Студентський спорт є джерельною базою для професійного спорту. Висока затребуваність фізичної культури і спорту в вузах США пояснюються також великої спортивної матеріально-технічної базою вузів США, колосальним спектром пропозицій в частині доступних для занять в стінах вузу видів спорту та систем фізичних вправ, а також пропагандою здорового способу життя [77,ст.54]. Підсилюючими стимулами до занять фізичною культурою і спортом в вузах США можна розглядати отримання додаткових залікових балів в диплом, можливість отримання спортивної стипендії, а також факт включення вартості користування спортивними спорудами вузу в вартість навчання.

З розвитком засобів масової комунікації основною домінантою молодіжної культури стали розвага, задоволення, гедонізм. Зразками для наслідування стали медійні особистості. Неробство, прилучення до споживацької культури стали маркерами гідного способу життя. Це вплинуло і на ставлення молоді до фізичної культури і спорту.

Незважаючи на останні роки, моду на заняття спортом, ця мода часто відображає бажання демонстрації свого статку і статусного положення, ніж направлена на формування фізичної культури особистості. В даному відношенні оживають ідеї, висловлені Т.Вебленом про придушення спортом моральних якостей, корисних для суспільства і економіки. Особливо виразно їм підкреслюється різниця між дозвільним спортом і фізичною культурою: «Футбол має таке ж ставлення до фізичної культури, як бій биків до сільського господарства» [66,ст.43].

Очевидно тому, що «сліпий» перенесення кращих практик на сучасні підстави не може дати бажаних плодів. І разом з тим, не дивлячись на кризовий стан системи фізичного виховання в університетах України, інституційна матриця системи фізичного виховання студентів демонструє дивовижну стійкість, що з одного боку дозволило даній системі встояти в

період активних реформ в країні, з іншого боку - обмежує можливості її подальшого розвитку. Даний факт наочно ілюструє QWERTY-ефект і підтверджує теорію залежності від попереднього розвитку (path dependence). Можливо, причиною тому слабкість фінансового блоку, яка не дозволяє зробити якісний стрибок в інституціональному розвитку системи фізичного виховання студентів [47,ст.72]. Однак, фінансовий блок безпосередньо пов'язаний з мотивами агентів, в чієм безпосередньому веденні перебувають фінансові ресурси. Даними агентами - ресурсотримачами для фізичної культури виступають в першу чергу адміністрації вузів і факультетів.

Таким чином, найважливішим завданням для політики сьогодні є розробка сучасних технологій, які б дозволили адаптувати кращі практики минулого в сфері фізичного виховання студентів до сучасних національним пріоритетам і культурних характеристик суспільства. При цьому необхідно розуміти, що будь-які технології можуть бути реалізовані лише в опорі на відповідні нормативні підстави.

1.3. Нормативні підстави державної політики формування фізичної культури студентів у сучасній Україні

Нормативно-політичні підстави. Незважаючи на наявні розбіжності в сутнісних трактуваннях державної політики, представники як нормативного, так і поведінкового підходів поділяють думку визнання провідної ролі політичного лідера в розробці і здійсненні державної політики.

Оцінка поточного стану об'єкта управління, формування ціннісного вибору, постановка мети і прогнозування перешкод її досягнення, визначення відповідних управлінських завдань і оформлення їх рішень в належному юридичному вигляді, контроль виконання державної політики на етапі її імплементації за допомогою постійного зворотного зв'язку - все це є

прерогативою вищих посадових лиць.

Згідно з Конституцією України, Президент «визначає основні напрями внутрішньої і зовнішньої політики держави», Саме йому відведена вирішальна роль в формуванні та реалізації державних політик країни [23,ст.12]. У контексті представлених раніше соціально-економічних підстав фізичного виховання студентів, а крім того особистого доброзичливого відносини Президента країни до спорту і здорового способу життя, зрозумілий той факт, що нормативно-політичні підстави державної політики по розвитку фізичної культури і спорту та, зокрема, серед студентів представлені досить широко.

Очевидно, що керівник держави завжди виважено підходить до своїх поглядів, розуміючи їх вага і значення. Тим більше істотно виступ Л.Д. Кучма на засіданні Ради з фізичної культури і спорту в грудні 2002 року, на якому глава держави висловив свою переконаність в тому, що відродження масового спорту і масової фізичної культури – це «Завдання номер один» в масштабах країни. У щорічному посланні Президента загальним зборам у 2012 році розвиток фізичної культури і спорту, особливо серед молоді, було відзначено як найважливіший напрямок. Важливість підтримки свого здоров'я засобами фізичної культури і спорту як для кожної окремої людини, так і для суспільства в цілому, була відзначена на зустрічі президента з представниками студентських спортклубів.

Президент погодився очолити опікунську раду запланованої до створення Асоціації студентських спортивних клубів України. Подібні кроки дають ясне вираження ціннісних орієнтирів керівництва країни. На установчому з'їзді Асоціації студентських спортивних клубів, відбувся в червні 2013 року, Президент підкреслив «обов'язок адміністрації вузів сприяти розвитку фізичної культури і спорту»у відповідно до вступає в силу новим федеральним законом про освіту.

Пізніше в жовтні 2014 року на зустрічі з представниками Асоціації студентських спортивних клубів П.А. Порошенко акцентував увагу на те, що

стан здоров'я нації є непересічну цінність і є найважливішим аспектом «в умовах сучасного розвитку економіки, соціальної сфери». Президент підкреслив, що «основними факторами розвитку стають інтелектуальні ресурси, а вони немислимі без нормального фізичного стану», і висловив надію на те, що керівники організацій вищої освіти сприймають фізичне виховання студентів ніяк інакше, як «важливу загальнодержавну задачу» [7,ст.108]. Це визнається в усьому світі.

Відомим і не втратили своєї актуальності навіть зараз висловлюванням Джона Ф. Кеннеді є: «Міжнародний престиж країни вимірюється двома речами: ядерними ракетами і золотими олімпійськими медалями ». З урахуванням цього, про значення, яке надає керівництво України розвитку масового спорту, можна судити за пропозицією першої особи держави збільшувати фінансування фізкультури і масового спорту за рахунок зниження витрат на професійний спорт. Як індикатор пріоритетів президента можна розглядати його щорічні офіційні привітання на адресу фізкультурників, спортсменів, працівників сфери фізичної культури і спорту.

У Посланні Президента загальним зборам від 1 березня 2018 року поставлена мета - збільшити середню тривалість «самого здорової, активної, повноцінного життя, коли людину не обмежують, не сковують хвороби» [10,ст. 90]. Таким чином, на рівні нормативно-політичних підстав державної політики можна констатувати наявність стійкого ціннісного вибору вищого керівництва країни в питаннях розвитку масової фізичної культури і масового спорту, зокрема - в студентському середовищі. Можна констатувати глибоке розуміння президентом ролі студентського спорту і фізичного виховання в питаннях соціально-економічного розвитку країни. Не можна не відзначити готовність президента брати особисту участь і виступати в ролі локомотива процесів розвитку фізичного виховання студентів, тим самим вимагаючи від адміністрацій вишів надавати цьому все більше і зростаюче значення.

Нормативно-правові підстави. Грунтуючись на фундаментальних об'єктивних передумовах і суб'єктивному ціннісний вибір керівництва країни, має сенс розглянути нормативно-правові підстави державної політики України у сфері фізичного виховання студентів, які передбачають оформлення поставлених цілей і завдань відповідними, спрямованими на їх рішення, нормативно-правовими актами.

Слід зазначити, що в даний момент накопичено значний обсяг джерел державної політики, що відображають сучасний етап інституалізації фізичної культури в системі вищої освіти. Дані джерела розподілені по різних інститутам, таким як освіта, охорону здоров'я, фізичної культури і спорту і інших. З цієї причини і в силу бурхливого оновлення законодавчої бази в сфері фізичної культури і спорту останніх років систематизація даних джерел є необхідною з метою виявлення домінуючих пріоритетів держави у сфері фізичного виховання студентів [3,ст.32].

Створено кілька основоположних документів, які розкривають суть державної політики України щодо формування фізичної культури студентів. Перш за все - це національна доктрина освіти в Україні, затверджена постановою кабінету міністрів України від 04.10.2000 № 751 «Про національну доктрину освіти в Україні». Вона безпосередньо пов'язує сферу фізичної культури, спорту, здорового способу життя і освіти, визначаючи однією з цілей освіти забезпечення виховання здорового способу життя, а також розвиток юнацького спорту, а одним із завдань - всебічну турботу про збереження здоров'я і фізичному вихованні та розвитку студента.

Про формування фізичної культури студентів, як значимої складової освітньої діяльності сказано і в законі від 29.12.2012 № 273-ФЗ «Про освіту в Україні» (далі - Ф3273). Важливо тут відзначити, що поняття «освіта», що вводиться даними законом, визначається як єдиний цілеспрямований процес розвитку людини за допомогою його виховання і навчання, в тому числі фізичного.

Стаття 28 цього Закону безпосередньо зараховує створення умов для занять учнями фізичною культурою і спортом до компетенції освітньої організації. Державний закон України від 04.12.2007 № 329-ФЗ «Про фізичну культуру і спорт в Україні» [17, ст.230](далі - ФЗ-329), ряд статей його третього розділу безпосередньо присвячені фізичній культурі і спорту в системі освіти. Встановлюється, як освітні організації визначають форми, засоби і методи занять фізичною культурою; перераховуються конкретні складові фізичного виховання в освітніх організаціях.

В Україні розроблена стратегія щодо розвитку фізичної культури і спорту, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.08.2009 № 1101 «Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту в Україні на період до 2020 року».

У стратегії розвитку фізичної культури і спорту в Україні на період до 2020 року (Далі - Стратегія) визначаються мета, завдання та основні напрямки реалізації державної політики в галузі розвитку фізичної культури і спорту на вказаний період. Зокрема, одним з основних завдань є модернізація системи фізичного виховання різних категорій і груп населення.

Визначено основні цільові орієнтири, серед яких «Збільшення частки студентів, які систематично займаються фізичною культурою і спортом, в загальній чисельності даної категорії населення з 34,5% в 2008 році до 80% до 2020 року» [36, ст.44].

Стратегією передбачено створення нової національної системи фізкультурно-спортивного виховання населення. Серед комплексу заходів, висунутих для реалізації згаданої модернізації, відзначаються: збереження обов'язкової форми фізкультурної освіти в встановлених обсягах годин; «Вдосконалення системи фізкультурних і спортивних заходів »для студентів; «Розробка вимог до забезпечення безпеки для життя і здоров'я студентів на заняттях фізичною культурою».

Для фінансового забезпечення фізкультурно-спортивної діяльності передбачено «вдосконалення системи оплати праці в сфері фізичної культури

і спорту», що є на даний момент вельми злободенним питанням для професорсько-викладацького складу освітніх організацій вищої освіти, що забезпечують навчальний процес з дисципліни «Фізична культура».

Розпорядженням Кабінету Міністрів від 11.11.2010 № 1950-р «Про затвердження переліку державних програм України» створена державна програма «Розвиток фізичної культури і спорту» (Далі - держпрограма розвитку фізичної культури і спорту). А постановою від 15.04.2014 № 302 затверджені конкретні заходи щодо її реалізації [5, ст.117].

Відповідно до цієї постанови, однією з підпрограм держпрограми розвитку фізичної культури і спорту є «Розвиток фізичної культури і масового спорту». Її основними завданнями, серед інших, є «Вдосконалення системи фізичного виховання різних категорій і груп населення »та розвиток студентського спорту на базі освітніх організацій вищої освіти.

Цільовими індикаторами підпрограми затверджені:

- «Частка учнів і студентів, які систематично займаються фізичною культурою і спортом, в загальній чисельності учнів і студентів»;
- «Частка фізкультурно-спортивних заходів серед учнів та студентів, включених до Єдиного календарного плану міжрегіональних, всеукраїнських і міжнародних фізкультурних заходів і спортивних заходів».

Одним з очікуваних результатів реалізації підпрограми висунуто «збільшення частки учнів і студентів, систематично займаються фізичною культурою і спортом, в загальній чисельності учнів і студентів з 47% в 2012 році до 80% до 2020 року.

У підпрограмі «Управління розвитком галузі фізичної культури і спорту» державної програми України «Розвиток фізичної культури і спорту» в якості мети визначено підвищення ефективності управління розвитком фізичної культури і спорту.

Розпорядженням Кабінету Міністрів від 29.11.2014 № 2403-р затверджено основи державної молодіжної політики України на період до 2025 року. Передбачається, що постійне зростання кількості молодих людей,

які займаються фізичною культурою і спортом повинен стати одним з показників ефективності реалізації державної молодіжної політики [66, ст.301]. Залучення молоді в регулярні заняття фізичною культурою і спортом розглядається як найважливіша ланка, необхідне для формування цінностей здорового способу життя, створення умов для фізичного розвитку молоді, формування екологічної культури, що, в свою чергу, відповідно до зазначеним розпорядженням, має привести до досягнення поставлених цілей державної молодіжної політики.

Розпорядженням від 12.12.2015 № 2570-р затверджено план заходів щодо реалізації Основ державної молодіжної політики України на період до 2025 року. Концепція довгострокового соціально-економічного розвитку України на період до 2020 року, затверджена розпорядженням Кабінетом Міністрів України від 17.11.2008 № 1662. В розділі, присвяченому стратегічним орієнтирам довгострокового соціально-економічного розвитку, виділяються напрямки переходу до інноваційного соціально орієнтованого типу економічного розвитку, першим з яких називається розвиток людського потенціалу України.

Найважливішим результатом реалізації даного розпорядження повинно стати забезпечення якості та доступності послуг у сфері фізичної культури і спорту. Серед основних пріоритетів соціальної та економічної політики в області розвитку людського потенціалу на першому етапі інноваційного розвитку розглядається відродження масової фізичної культури і залучення населення до систематичних занять фізичною культурою і спортом, на другому етапі - поширення стандартів здорового способу життя.

В розділі Концепції «Розвиток людського потенціалу» окремим підрозділом виділено розвиток фізичної культури і спорту. В рамках розвитку системи масової фізичної культури і спорту виділяється розвиток інфраструктури для занять масовим спортом в освітніх установах, здійснення комплексу заходів щодо матеріально-технічного оснащення та кадрового

забезпечення сфери фізичної культури і спорту, розробка і введення нової системи оплати праці в сфері фізичної культури і спорту.

Торкаючись сферу фізичної культури і спорту в цілому, дані установки, зокрема, поширюються і визначають напрямки розвитку фізичної культури і спорту в рамках освітніх організацій вищої освіти, де вони, на наш погляд, затребувані в максимальному ступені.

Указом Президента України від 31.12.2015 № 683 затверджено стратегію національної безпеки України. забезпечення національних інтересів відповідно до Стратегій відбувається шляхом реалізації стратегічних національних пріоритетів. Від їх ефективної реалізації безпосередньо залежить національна безпека. До числа національних інтересів Стратегією віднесені підвищення якості життя громадян України і зміцнення здоров'я населення країни. В якості стратегічних національних пріоритетів нарівні з підвищенням якості життя розглядається освіта [18, ст.6].

Серед заходів з протидії загрозам якості життя органам державної влади та місцевого самоврядування у взаємодії з інститутами громадянського суспільства запропоновано створювати умови для ведення здорового способу життя, розвивати масовий дитячо-юнацький спорт, організовувати пропаганду здорового способу життя. Нарешті, в листопаді 2017 року підписано Наказ Мінспорту України від 21.11.2017 № 1007 «Про затвердження концепції розвитку студентського спорту в Україні на період до 2025 року».

І хоча Концепція розроблена відповідно до перерахованих раніше урядовими актами, і цілі і завдання документів багато в чому перетинаються, факт її появи є примітним, так як подібна концепція затверджена вперше. Ми бачимо, що джерелами державної політики України по формування фізичної культури студентів є нормативно-правові акти сфер освіти, державної молодіжної політики, фізичної культури і спорту, соціально-економічного

розвитку, національної безпеки.

В результаті виникають множинні зв'язку даних областей. Так, наприклад, освіта розглядається в якості одного із стратегічних національних пріоритетів. При цьому однією з цілей освіти є забезпечення виховання здорового способу життя, а також розвиток юнацького спорту. Одним із засобів освіти розглядається фізичне виховання, створення умов для якого віднесено до компетенції освітньої організації (ФЗ-273), яка також визначає форми, засоби та методи занять фізичною культурою учнів (ФЗ-329) [23, ст.50]. При цьому залучення молоді в регулярні заняття фізичною культурою і спортом розглядається як найважливіша ланка, необхідне для формування цінностей здорового способу життя, поширення стандартів якого є одним з основних пріоритетів соціально-економічної політики України в області розвитку людського потенціалу.

Таким чином, можна говорити про певний векторному просторі розвитку фізичної культури і спорту в країні і в освітніх організаціях вищої освіти України характеризується даними простором державної політики України в сфері фізичного виховання студентів спрямована сьогодні на створення необхідних умов, забезпечують можливість і мотивацію студентів систематично займатися фізичною культурою і спортом з метою залучення до здорового способу життя і розвитку людського капіталу, що в свою чергу має спричинити досягнення стратегічних цілей молодіжної та соціально-економічної політик держави, служити забезпеченню національних інтересів країни. Перераховані вище документи створюють сучасний і достатній фундамент інституалізації фізичної культури в системі вищої освіти. Як показано вище, він дозволяє скласти досить ясне, чітке уявлення про сучасну державну політику щодо формування фізичної культури студентів.

РОЗДІЛ 2

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

2.1. Умови реалізації державної політики формування фізичної культури студентів у сучасній Україні

Під реалізацією державної політики будемо розуміти «Здійснення державної політики в режимі функціональних виконань, прийняття рішень і вчинення дій, націлених на досягнення цілей державної політики, контроль над виконанням цих заходів, оцінку отриманого ефекту і коригування державної політики в режимі зворотного зв'язку».

Відповідність цілей реалізації на державному та інституційному рівнях. Звернемо увагу на те, що значна частина управління фізичним вихованням студентів відбувається в межах вузу. При входженні в цю середу цільові установки держави можуть піддаватися певній аберації. У зв'язку з цим першим необхідною умовою реалізації є відповідність цілей реалізації на рівні держави і на рівні вузу.

Як було встановлено нами вище в результаті системного аналізу нормативних підстав, її метою є «створення необхідних умов, що забезпечують можливість і мотивацію студентів систематично займатися фізичною культурою і спортом» [49, ст.205]. Дана мета, як видно, містить дві складові: організаційно-адміністративну, пов'язану з забезпеченням можливості, і педагогічну, відповідальну за забезпечення мотивації студентів до систематичних занять фізичної культури і спорту.

Педагогічна компонента. Чи відповідає мета реалізації (Створення необхідних умов, що забезпечують мотивацію студентів до систематичних занять фізичної культури і спорту) мети фізичного виховання студентів у вузі (Формування фізичної культури особистості). Для проведення даного

аналізу потрібне уточнення поняття «фізична культура особистості». У своїй докторській дисертації Назарко Ю. В. проводить системний аналіз поглядів на поняття «фізична культура особистості» російських і зарубіжних дослідників. В результаті Назарко Ю. В. робиться висновок про трьох основних компонентах фізичної культури студентів: мотиваційному, діяльному і когнітивному, мотиваційний компонент «Відображає потребу в фізкультурній діяльності, включаючи інтелектуальну і рухову складові, і характеризує рівень задоволеності результатами цієї діяльності, їх прийняття та додаток вольових зусиль для подальшого формування».

«Діяльнісний компонент» фізичної культури студента визначається рівнем розвитку фізичних і психічних якостей, функціонального стану організму відповідно до оптимальними вимогами життєдіяльності та готовності до професійної діяльності [7, ст.501].

Нарешті, «когнітивний компонент» фізичної культури студента розкриває ступінь оволодіння студентами знаннями і практичними вміннями у сфері фізичної культури». Сутність дефініції «фізична культура особистості» у фізичному вихованні студентів.

Повертаючись до зіставлення педагогічних компонентів мети реалізації на державному та інституційному рівнях, можна відзначити, що вони не ідентичні. Мета, поставлена в рамках вузу, - формування фізичної культури особистості - ширша. При цьому вона включає в себе завдання формування мотивації студентів до систематичних занять фізичної культури і спорту.

Таким чином, на рівні нормативного підходу можна вважати, що педагогічна компонента мети реалізації в рамках вузу хоча і не тотожна, але забезпечує виконання відповідної вихідної мети реалізації пропаганди спорту, заданої в масштабах держави. Однак, якою є реальна ситуація на практиці? Можна з упевненістю стверджувати, що практично весь потенціал формування фізичної культури студентів укладений в їх взаємодії. Педагогічний вплив на студентів, що виникає в результаті особистісного контакту в рамках освітнього середовища вузу, є по факту єдиною дієвою

технологією фізичного виховання студентів, організованої державою.

Дана дія носить регулярний характер і має вирішальне значення для реалізації. Його значимість тим більше зростає з урахуванням поточної ситуації, пов'язаної з низьким рівнем заробітної плати викладачів вузів, в зокрема і в особливо - викладачів фізичної культури. Нездатність керівництва забезпечити гідну заробітну плату, відповідального за фізичне виховання студентів, автоматично позбавляє адміністрацію ВНЗ і кафедр фізичного виховання найбільш ефективного важеля управління даною категорією персоналу. В результаті, сукупність ціннісних уявлень, орієнтацій і думок щодо реалізації фізичного виховання студентів (далі - світоглядна платформа), набуває високий ступінь стійкості і незалежності щодо директив держави або вузу [22,ст.90]. У зв'язку з цим світоглядна платформа має визначальне значення в питанні істинного відповідності педагогічної компоненти мети реалізації у вузі і в державі. якщо дана світоглядна платформа входить в протиріччя з наявними державним курсом, то виходом із ситуації з метою реалізація теоретично може бути або заміна , або - заходи, спрямовані на зближення позицій і держави.

І те й інше в силу описаної вище причини в даний час на практиці реалізувати неможливо можливим. Очевидним стає, що взаємне відповідність педагогічної компоненти мети реалізації фізичної культури, заданої державою, і світоглядної платформи є необхідною умовою реалізації фізичної культури. Для визначення думки експертів про місце формування мотиваційно-ціннісного ставлення до занять фізичної культури і спорту в ієрархії завдань фізичного виховання студентів нами в рамках проведеного опитування, було поставлено відкрите питання: «Яку основну мету Ви ставите, проводячи навчальні заняття з фізичної культури зі студентами?». Допускалася можливість декількох відповідей на дане питання. Запропоновані відповідь були структуровані нами за шістьма категоріями:

- Сформувати мотиваційно-ціннісне ставлення до фізичної культури і спорту - 48%
- Оздоровити студентів - 44%
- Сформувати фізичні якості та рухові вміння -17%
- Інше (соціалізувати, не травмувати, підготувати до професійної діяльності) - 12%
- Навчити навичкам конкретного виду спорту - 10%
- Дати теоретичні знання про фізичну культуру і спорт -6%

Незважаючи на те, що всі отримані відповіді самі по собі можуть бути віднесені до тих чи інших положень і завдань фізичної культури, сукупний дизайн відповідей заслуговує предметного аналізу.

З одного боку – найпопулярнішою метою фізичного виховання студентів за результатами опитування експертів є створення мотивації до занять фізичною культурою і спортом, що відповідає меті реалізації. З іншого боку - навіть з урахуванням можливості експертів дати кілька відповідей на питання, формування мотиваційно-ціннісного відношення до фізичної культури і спорту в якості однієї з цілей навчальних занять розглядають менше половини респондентів.

Частка експертів 48%, які вважають формування мотиваційно-ціннісного ставлення до занять фізичною культурою і спортом метою фізичного виховання студентів, вказує на, як мінімум, двоїстий характер мети фізичного виховання студентів в рамках вузу (якщо всі інші експерти погоджуються щодо іншої єдиної мети фізичного виховання студентів) [55, ст.69]. Виявлена по даному питанню світоглядна платформа демонструє відсутність узгодженого думки про пріоритетні завдання фізичного виховання студентів. Заслуговує на увагу і той факт, що відповідь «Оздоровити студентів» фактично еквівалентний «не знаю». Оздоровлення - лише стратегічне завдання, слідство, яке виникає в результаті комплексу заходів, тільки частина з яких має відношення до фізичної культури і спорту.

При цьому в рамках навчального процесу з дисципліни «Фізична культура», очевидно, можна вирішувати лише окремі завдання, які можуть в сукупності з іншими вести до оздоровленню. І саме ці завдання, які необхідно вирішувати «тут і зараз », повинен чітко формулювати і ставити перед собою і студентами педагог з фізичної культури.

Нарешті, відзначимо і той факт, що жоден з експертів не назвав в якості основного завдання «формування фізичної культури особистості» своїх вихованців. В даному випадку, можна погодитися з висловлюванням Кононович В.Г., що «фізична культура як ціль культурного формування студентів недостатньо конкретна, а тому в практичній діяльності кафедр фізичного виховання в вузах замінюється більш конкретними і реально досяжними» [11,ст.78].

Підводячи підсумок порівнянні світоглядної платформи і педагогічної компоненти мети реалізації фізичної культури можна стверджувати наступне. При тому, що формування мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до занять фізичної культури і спорту входить в спектр пріоритетів, що розглядаються експертним співтовариством в якості цілей фізичного виховання у вузі, вираженість даного пріоритету можна вважати достатньою, щоб стверджувати відповідність світоглядної платформи і педагогічної компоненти мети реалізації. Організаційно-адміністративний компонент. Другий компонент мети реалізації фізичної культури пов'язана зі створенням необхідних умов, забезпечують можливість студентів систематично займатися фізичної культури і спорту. Для зіставлення даних компонентів мети реалізації на державному та інституційному рівнях визначимо, що конкретно розглядається державою в якості необхідних умов, що забезпечують студентам можливість систематично займатися фізичної культури і спорту.

Позиція керівництва країни характеризується цілком вичерпно в рамках нормативних підстав фізичної культури. Серед ключових умов,

необхідних для забезпечення можливості студентів систематично займатися фізичної культури і спорту, держава виділяє наступні:

1. Удосконалення спортивної інфраструктури. Дане завдання поставлено в ряді нормативних документів, таких як Стратегія розвитку фізичної культури і спорту.

2. Підвищення заробітної плати. Дане завдання відображена в наказі Президента України від 07.05.2012 № 597 «Про заходи щодо реалізації державної соціальної політики». Держпрограма розвитку фізичної культури і спорту одним з очікуваних результатів бачить «створення ефективної системи оплати праці працівників установ, що надають послуги в сфері фізичної культури і спорту». Схожа завдання представлена в якості одного з напрямків розвитку системи масової фізичної культури і спорту.

3. «Розвиток системи проведення масових фізкультурних і спортивних змагань» виділено в окремий напрям розвитку системи масової фізичної культури і спорту в концепції [40, ст.122]. Держпрограма розвитку фізичної культури і спорту ставить в якості однієї з пріоритетних завдань збільшення частки фізкультурно-спортивних студентських заходів, включених в єдиний календарний план міжрегіональних, всеукраїнських і міжнародних фізкультурних і спортивних заходів.

Удосконалення системи студентських спортивних змагань, інформаційного забезпечення студентського спорту представлені в переліку основних напрямків реалізації і стратегії розвитку фізичної культури і спорту. Таким чином, на значення закріпленого в нормативах показника якості реалізації фізичної культури вирішальним чином впливають:

- трактування поняття «систематичний» в контексті занять фізичної культури і спорту, визначення якого в нормативних документах не представлено;
- наявність (або відсутність) мотиваційно-ціннісного ставлення студентів до занять фізичної культури і спорту.

У разі його відсутності, за будь-якої з наведених трактувань систематичності занять фізичної культури і спорту, частка залучених в них студентів буде прагнути до нуля, починаючи з третього курсу, що ні дозволить вийти на закладені державою інтегральні цільові показники (80% в 2020 році).

Важливо відзначити, що забезпечення систематичних занять фізичної культури і спорту в рамках навчального процесу вузу не гарантує сформованої фізичної культури особистості студента, так само як і вироблення у нього мотиваційно-ціннісного ставлення до занять фізичної культури і спорту. Частка студентів, які систематично займаються фізичної культури і спорту, може лише в незначній мірі висловлювати наявність у даних студентів мотивації до занять. Адже дисципліна «Фізична культура» входить до переліку обов'язкових дисциплін, а основним критерієм заліку по ній найчастіше виступає відвідуваність занять.

Відповідно не виключено розвиток подій, коли, закінчивши вуз, молодий фахівець зраджує заняття фізичної культури і спорту до повного забуття. А, враховуючи сучасну кризу фізичного виховання в вузах, який відзначають практично всі досліджуючі, подібний сценарій видається цілком ймовірним. У подібному випадку фізичну культуру ніяк не можна визнати реалізованою, так як вона не виконує покладених на неї основних завдань, пов'язаних зі зміцненням людського капіталу студента в довгостроковій перспективі. При цьому показник частки студентів, залучених до систематичних занять фізичної культури і спорту, до подібної ситуації не чутливий. Таким чином, з урахуванням мети фізичної культури, показник якості реалізації повинен відображати з одного боку успішність забезпечення мотивації студентів до систематичних занять фізичної культури і спорту, з іншого – результативність створення необхідних умов для забезпечення можливості студентам систематично займатися фізичної культури і спорту.

Частка студентів, систематично займаються фізичної культури і спорту, в загальній кількості студентів, практично ніяк не відображає жоден з двох пунктів. У зв'язку з цим і з урахуванням невизначеності самого поняття

«систематичності занять фізичної культури і спорту» чи вибір даного критерію для оцінки реалізації фізичної культури можна вважати коректним [10, ст.113]. Відсутність релевантного цілям показника якості реалізації зумовлює необхідність перегляду як самого показника, так і методології оцінювання реалізації, а також організації відповідного моніторингу. Іншими словами, необхідна повномасштабна розробка механізмів, що забезпечують зворотний зв'язок для процесу реалізації фізичної культури. Важливо відзначити, що зворотний зв'язок при реалізації фізичної культури повинна відбуватися на двох рівнях: як вузу, так і держави.

При цьому показники якості, методологія оцінювання та організація моніторингу на кожному рівні повинні бути один одному релевантні або повністю ідентичні. Необхідні умови для реалізації політики фізичної культури. На основі проведеного аналізу можна констатувати наступні ключові необхідні для реалізації політики формування фізкультури:

1. Перегляд показників якості реалізації заохочення спорту та фізичної культури.
2. Вироблення методології оцінювання якості реалізації її у вузах на основі коректних показників.
3. Забезпечення на базі єдиних показників якості та єдиної методології регулярного моніторингу якості реалізації фізичної культури в масштабах держави і в межах вузу.

На закінчення і на основі викладеного відзначимо, що на поточному етапі не можна визнати задовільним виконання жодного з перерахованих умов.

2.2. Оцінка реалізації державної політики формування фізичної культури студентів у сучасній Україні

«Політичне оцінювання є емпіричним дослідженням, в якому широко залучаються методи соціальних наук, що проводиться з метою підвищення загальної якості політики в будь-якій галузі, результати якого дозволяють

коригувати реалізовану політичну програму, передбачати і впливати на її результати» [75, ст.80].

Оцінювання є невід'ємним і важливим елементом політичного циклу, що дозволяє визначити ступінь досягнення поставлених державних завдань, зробити відповідні висновки і внести поправки в процес реалізації державної політики. Не являються винятком і заходи державної політики останніх років, спрямовані на формування здорового способу життя населення.

Оцінку реалізації будемо розглядати з точки зору політичного, інтеграційного підходу, заснованого на зіставленні управлінської діяльності влади по відношенню до заявлених нею публічно цілям. Сучасним трендом оцінки реалізації державної політики, який сприяє верифікації державного управління, є застосування індикативних оцінок.

Як було нами обгрунтовано вище, індикатор реалізації фізичної культури, частка студентів, систематично займаються фізичної культури і спорту, в загальній кількості студентів не витримує критики. Подібна ситуація демонструє, що завдання вибору валідного показника реалізації державної політики - аж ніяк не тривіальна і заслуговує на особливу увагу дослідників. Таким чином, першим кроком в напрямку оцінки реалізації політики формування фіз.культури є визначення відповідних валідних показників. Звернемося знову до того, що мета політики формування фіз.культури - створення необхідних умов, що забезпечують можливість і мотивацію студентів систематично займатися фізичної культури і спорту з метою залучення до здорового способу життя і розвитку людського капіталу. Очевидно, що найважчим камнем є забезпечення вкладу в здоров'я студента. Саме воно є опорною точкою для подальшого зміцнення людського капіталу майбутнього фахівця [9, ст.215].

В такому випадку, чому не вибрати в якості показника оцінки реалізації політики формування фіз.культури динаміку здоров'я студентів? До цього підштовхує і оздоровчий підхід до фізичного вихованню, в рамках якого моніторинг стану здоров'я розглядається як «універсальна форма контролю

якості фізкультурної освіти». Однак, визначити, якою мірою саме заняття фізичної культури і спорту студента вплинули на його здоров'я, а в якій - це наслідок інших чинників - завдання досить нетривіальна.

Рекомендується проводити дослідження серед студентів 2 курсу навчання, як мають найбільш свіжий і в той же час повний досвід занять в рамках курсу фізичного виховання вузу. Формування вибірки проводиться квотним методом за трьома підставами:

- стать;
- факультет, на якому навчається студент;
- специфіка навчальних занять фізичною культурою, які студент відвідує.

Категоризація факультетів проводиться на базі спеціально розробленої описаної нижче методики, заснованої на експертному опитуванні кафедри фізичного виховання і спорту вузу.

У частині специфіки навчальних занять фізичною культурою виділяються три категорії студентів:

- студенти з ослабленим здоров'ям, займаються за програмами спеціального медичного відділення («Спец»);
- студенти, які займаються загальною фізичною підготовкою на базі обраного виду спорту («Вид спорту»);
- студенти, які займаються загальною фізичною підготовкою без прив'язки до виду спорту («ОФП»).

В рамках сформованої репрезентативної вибірки проводиться соціологічне опитування у формі анкетування (внесення відповідей в анкету на паперовому носії). Анкета включає три питання закритого типу.

Питання 1: «Чи змінили заняття фізкультурою і спортом у вузі Ваше ставлення до занять фізкультурою і спортом в цілому? » Відповідь дається за шкалою від 1 до 5, де «1» - «немає, сформований на момент вступу до вузу

ставлення до фізкультури і спорту у мене ніяк не змінилося »,« 5 »-« так, заняття фізкультурою і спортом у вузі дуже сильно змінили моє ставлення до фізкультури і спорту в цілому» [37, ст.212].

Питання 2: «Який характер даного впливу (якщо воно є)?». Вибирається один з відповідей: «1 - відношення до занять фізкультурою і спортом змінилося в гіршу сторону »або« 2 - ставлення до занять фізкультурою і спортом змінилося в кращу сторону».

І питання 3: «Охарактеризуйте за запропонованою шкалою Ваше ставлення до навчальних занять фізкультурою в Вашому вузі». Шкала відповідей від 1 до 5, де« 1 »-« марна трата часу »,« 5 »-« ходжу на заняття з задоволенням». Результати опитування використовуються в рамках описаної нижче математичної моделі для підрахунку характеристичних значень якості реалізації завдання формування в «Національному університеті фізичного виховання і спорту України» студентів до занять фізичної культури і спорту. Дана методологія реалізована на прикладі НУФВіСУ, де в період з жовтня по грудень 2018 роки були проведені відповідний соціологічне опитування серед студентів 2 курсу та супутній йому експертне опитування. Генеральна сукупність (число студентів НУФВіСУ другого курсу, які навчаються за програмами бакалаврату та магістратури) на момент проведення дослідження складала 6583 людини. Опитано 1329 студентів. З даної вибірки була сформована репрезентативна вибірка, в якій увійшли 995 анкет.

Формування вибірки: Як було сказано вище, виділяються три підстави, за якими квотним чином формується репрезентативна вибірка. Сформульовано гіпотезу, відповідно до якої суттєвими факторами, впливають на ставлення студентів до занять фізичної культури і спорту, є: підлогу; факультет, на якому навчається студент; специфіка навчальних занять фізичною культурою, які студент відвідує.

Залежність ставлення студентів до занять фізичної культури і спорту

від факультету навчання має на увазі, що на різних факультетах ставлення студентів до занять фізичної культури і спорту відрізняється істотно. Про це свідчив попередній експертне опитування, проведене серед кафедри фізичного виховання і спорту. При цьому за результатами даного опитування ранжувати факультети за критерієм ставлення учнів до занять фізичної культури і спорту не вдалося: судження були неоднорідні, пропонувалися різні підстави для даної класифікації [60, ст. 21].

У зв'язку з цим в рамках пропонованої методології доречно проведення поглибленого експертного опитування кафедри фізичного виховання і спорту вузу, в рамках якого кожному викладачеві пропонується оцінити за шкалою від «1» до «5» ставлення до занять фізичної культури і спорту студентів тих факультетів, на яких дані викладачі працюють.

Значення «1» означає, що у студентів повністю відсутнє прагнення до занять фізичної культури і спорту, вони відвідують навчальні заняття з фізичної культури за вимогами навчального плану, всупереч своїм бажанням. Значення «5» означає, що студенти мають заохочення до занять фізичної культури і спорту, розуміють важливість для себе даних занять, відвідують навчальні заняття з фізичної культури з задоволенням.

Експертами повинні виступати викладачі, які проводять заняття фізичною культурою зі студентами, більш ніж одного факультету (Інакше не виникає зіставлення різних факультетів).

Для формування репрезентативної вибірки з розбивкою по описаним трьома підставами потрібні наступні дані:

- кількісний і гендерний склад студентів генеральної сукупності на кожному факультеті;
- кількість студентів, що займаються в спеціальних медичних групах, в групах загальної фізичної підготовки на базі обраного виду спорту і без прив'язки до такого, на кожному факультеті.

На основі цих відомостей і з урахуванням описаної вище методики категоризації факультетів моделюється репрезентативна вибірка. Здається кількість респондентів мінімальної групи (в разі опитування в НУФВіСУ - це студенти чоловічої статі, які навчаються на факультетах, студентам яких властивий найменший інтерес до занять фізичної культури і спорту (категорія «1»), що займаються в спеціальних медичних групах з фізичної культури). Необхідну кількість інших груп розраховується автоматично з урахуванням необхідності збереження пропорцій, характерних для генеральної сукупності. Потенціал застосування методології, обчислене згідно запропонованої методології характеристичне значення якості реалізації вузом завдання формування студентів щодо занять фізичної культури і спорту може виступати порівняльною характеристикою при оцінці рішення даної задачі різними навчальними закладами України [49, ст.90].

Крім того, характеристичні значення якості реалізації навчальними закладами України. Завдання формування студентів до занять фізичної культури і спорту, обчислені у відповідності до описаної методології, дозволяють в залежності від масштабів проведеного дослідження охарактеризувати реалізацію політики формування фіз.культури як в межах окремо взятого вузу, так і в масштабах всієї країни. Масштабні дослідження в свою чергу дозволяють проводити порівняльний аналіз реалізації політики формування фіз.культури по різних регіонах і іншим адміністративно-територіальній одиниці країни. Оцінювання реалізації другорядних завдань. Якість формування вищим навчальним закладом студентів до занять фізичної культури і спорту висловлює результуючу всіх завдань, вирішення яких веде до успіху політики формування фізичної культури. Але оцінка інших завдань також важлива з урахуванням прийнятого нами комплексного технічного підходу до оцінювання реалізації політики розповсюдження спорту. Адже крім інтегральної оцінки якості реалізації, нам не менш важливо розуміти, які завдання вирішуються недостатньо якісно [1, ст.33].

Формування діяльнісного і когнітивного компонентів фізичної культури студентів. Оцінювати якість вирішення завдань, пов'язаних з розвитком фізичних якостей студентів, підвищенням рівня їх фізичної підготовленості, а також оволодінням студентами практичними вміннями, теоретичними знаннями, що забезпечують збереження і зміцнення здоров'я, пропонується на основі проведеного нами опитування.

Оцінка фізичних якостей студентів на базі медико-біологічного тестування, так само як і тестування з питань теорії та методики здоров'язберігаючих поведінки, не зможуть в насправді оцінити джерело придбаних студентом фізичних і когнітивних якостей.

Ці якості могли бути сформовані в результаті іншої, відмінної від навчального процесу з дисципліни «Фізична культура», діяльності. У зв'язку з цим передбачені питання. Перше пропонує оцінити ступінь впливу навчальних занять фізкультурою у вузі на розвиток фізичних якостей (Фізичну підготовленість), другий - на оволодіння системою практичних умінь і навичок, теоретичних знань, що забезпечують збереження і зміцнення здоров'я. Оцінку пропонується дати за п'ятибальною шкалою, де «1» характеризує відсутність будь-якого впливу, а «5» - дуже сильне, значний вплив. Спортивна інфраструктура. Розвинена спортивна інфраструктура закладу - один з невід'ємних елементів фізичного виховання, у відсутності якого різко падає фактична можливість студентам втілювати на практиці мотивацію до занять фізичної культури і спорту.

Дана можливість і мотивація знаходяться в тісному зв'язку один з одним. Малий спектр можливостей може надавати негативний вплив на сформовану мотивацію. Про значимому характері спортивної інфраструктури можна також судити за результатами проведеного нами опитування студентів. Нами виявлялися чинники, що впливають на формування ставлення студентів до занять фізичної культури і спорту у навчальному закладі, а також ступінь їх значимості.

Середнє значення сили впливу на формування ставлення студентів до занять фізичної культури і спорту у навчальному закладі такого фактору, як можливість займатися цікавою для того, хто навчається видом спорту, склало 3,04 за шкалою від 1 до 5 (1 - відсутність впливу, 5 - абсолютне, вирішальний вплив).

У процентному еквіваленті це становить трохи більше 50%. Таким чином, даний фактор можна вважати суттєвим для студентів, надають значне вплив на їхнє ставлення до занять фізичної культури і спорту в вузі. При цьому очевидно, що без сучасної спортивної інфраструктури неможливо забезпечити заняття студентів за тими видами спорту, до яких вони тяжіють.

Інший фактор, сформульований як комфортність умов проведення занять (якість спортивної інфраструктури), також показав істотну ступінь впливу. За аналогічної шкалою середнє його значення склало 2,92 або 48%. Слід відзначити, що обидва взятих фактори побічно або безпосередньо пред'являють вимоги в першу чергу до спортивної інфраструктури [28, ст.58]. Це демонструє, що високий статус завдання забезпечення студентів доступної якісної спортивною інфраструктурою обумовлений не тільки нормативно, не тільки відповідає думці експертного співтовариства, але і має підстави, продиктовані думкою студентів.

Для оцінки якості спортивної інфраструктури вузу важливо відзначити, що ключовим критерієм у цій оцінці виступає думка студентів. Воно, в силу відсутність необхідних компетенцій, не може відобразити технічні характеристики інфраструктури, але дає зворотний зв'язок про задоволеність студентів даної інфраструктурою, що є ціннішим для нас показником за частиною впливу на мотивацію студентів до занять фізичної культури і спорту. Якість викладання. Під якістю викладання в даному контексті розуміються характеристики кадрового складу, що викладає у вузі дисципліну "Фізична культура".

Середнє значення оцінки даного впливу склало 3,6 по шкалою від 1 до 5 (65%), де 1 характеризує повну відсутність впливу особистості викладача

на формування ставлення студента до занять фізичної культури і спорту, а 5 - вирішальне значення даного чинника. Для факторів якості спортивної інфраструктури і можливості займатися цікавлять видом спорту аналогічні значення дорівнювали 48% і 50% відповідно. Настільки високий рівень значущості, виявлений в результаті опитування, узгоджується з думкою про вирішальну роль викладача як суб'єкта управління фізичним вихованням студентів з метою реалізації політики формування фізичної культури [63, ст.101]. В рамках нашого дослідження на питання анкети студентів «Оцініть по запропонованій шкалою якість викладання навчальної дисципліни «Фізична культура » у НУФВіСУ були дані відповіді, на підставі яких середнє значення оцінки якості викладання склало 4,14 за шкалою від 1 до 5 (78,5%) при стандартному відхиленні 0,98 («1» - низька якість, «5» - висока якість). Середня оцінка експертів, яким було поставлено ідентичний питання, склала 3,69 за тією ж, що еквівалентно показником якості в 67%, при стандартному відхиленні 0,69. Примітно, що показник якості викладання в експертному опитуванні нижче аналогічного в опитуванні студентів. Маючи в своєму розпорядженні цими оцінками зі боку студентів і з боку експертів, знайдемо результуюче значення, характеризує якість вирішення обговорюваних завдань, як середнє арифметичне між отриманими двома оцінками. підсумкове значення склало приблизно 73%.

2.3. Технології підвищення ефективності державної політики формування фізичної культури студентів у сучасній Україні

Поняття «ефективність» має безліч визначень і носить вкрай широкий характер. Відповідно до ISO 9000: 2015-го, ефективність – це «Відношення між досягнутим результатом і витраченими ресурсами». Кулик Т.О. визначає ефективність як «складну, системну багатокomпонентну категорію, до складу якої входять такі елементи, як результативність, економічність, інноваційність та якісні перетворення в системі в результаті управлінського

впливу» [42, ст.77]. Заярний О. підкреслює, що ефективність носить конвенціональний характер. Поняття ефективності в контексті державного управління пройшло кілька етапів: класична школа державного управління, «школа людських відносин», напрямок інкременталізм та ін. [51, ст.412].

Ефективність державної політики є поняттям ще більш складним, так як істотну роль тут відіграє точка зору, з якої відбувається її оцінювання: оцінюється економічна ефективність, або ефективність соціальна, або політична. Нарешті, важливо і те, з боку будь-якої соціальної групи виходить оцінка ефективності державної політики.

Серед підходів до підвищення ефективності реалізації державної політики можна назвати концепцію лідерства, концепцію професіоналізму, концепцію економічної відповідальності, теорії раціональної бюрократії Вебера, життєвих циклів і громадської екології.

В якості заходів підвищення ефективності реалізації державної політики в різних сферах розглядають фінансування на більш високому рівні, редагування обласного законодавства, контроль виконання законів, застосування методів проектного управління. Застосування системи управління за результатами, забезпечення регулярних моніторингів та ін.

У нашому дослідженні ефективність реалізації державної політики буде розглядатися з точки зору активно-діяльнісного підходу. Нас будуть цікавити технології, що впливають на ступінь реалізації публічно проголошених цілей політики реалізації спорту. Перш, ніж говорити про безпосередньо технологіях, необхідно мати розуміння того, на що вони повинні бути спрямовані, вплив на які елементи системи дозволяє дати зростання ефективності її роботи, важливо також знання особливостей і специфіки даних елементів.

Спортивна інфраструктура є багато в чому опорним елементом системи фізичного виховання будь-якого вузу, реалізує одну із заходів розвитку масового спорту, забезпечуючи крокову доступність спортивно-оздоровчих

послуг для молоді. Разом з тим, забезпеченість вузів спортивної інфраструктурою сьогодні досить низька. Про це свідчить статистика навіть флагмана української освіти – Київська область.

Інфраструктура для занять фізичною культурою і спортом тут формувалася протягом багатьох років. Стрибком у розвитку інфраструктури стали п'ятдесяті роки ХХ століття, коли разом з введенням в експлуатацію нового комплексу навчальних корпусів Київського університету, двері студентам відчинила небачена на ті часи спортивна база [69, ст.157].

Сьогодні вона доповнена і новими об'єктами спорту, що з'явилися після 2000 року. Основними напрямками використання спортивної інфраструктури в даний час є:

- забезпечення навчального процесу з дисципліни «Фізична культура»;
- спортивно-масова робота (міжфакультетні і інші студентські спортивні змагання);
- позанавчальні заняття з видів спорту та системам фізичних вправ.

При цьому середня завантаженість спортивних об'єктів становить 83%, наближаючись впритул до 100% на спортивних об'єктах, призначених для ігрових видів спорту, і знижуючись до мінімальних своїх значень на спортивних об'єктах вузького профілю, призначених для окремих видів спорту, які не є з різних причин масовими серед студентів (важка атлетика, бейсбол, бокс і т.п.). При цьому 91% часу використання спортивної бази доводиться на забезпечення навчального процесу. Іншими словами, на позанавчальний (в тому числі самостійні) заняття фізичною культурою і спортом, які з метою реалізації формування фізичного виховання грають істотну роль, зараз може бути відведено не більше 9% часу. Схожа ситуація свідчить про те, що можливості розширення використання спортивної бази вузу фактично себе вичерпали. Вони не відповідають кількості учнів. Це в свою чергу значно обмежує спектр організаційно-методичних підходів щодо реалізації фізичного виховання студентів.

Очевидно, ще важча ситуація в даному питанні спостерігається в більшості інших вузів країни. І саме фактор браку спортивної інфраструктури, на наш погляд, є ключовим, лімітуючим - якісний інституційний стрибок в системі фізичного виховання студентів.

Слід зазначити, що на прикладі федеральних університетів рішення даного завдання може містити куди більш істотний потенціал. Створення на їх базі об'єктів спорту, готових приймати змагання всеросійського і міжнародного рівнів, а також забезпечувати функціонування центрів спортивної підготовки, здатне сформувати усередині даних вузів унікальне середовище, яка не тільки послужить потужним імпульсом у розвитку студентського спорту, але і надасть значний вплив на розвиток галузі фізичної культури і спорту в Україні в цілому. Спортивний менеджмент, спортивна журналістика, спортивна медицина, спортивна психологія, спортивне право, спортивний менеджмент - це не всі спеціалізації, існуючі сьогодні у вищій школі. Студенти від філологів до розробників програмного забезпечення - все можуть стати учасниками міжнародних і національних спортивних проектів в галузі спорту. Це саме та колаборація, яка є відповіддю на сучасний виклик вищої освіти, коли в рамках парадигми «економіки знань» від нього потрібно інтеграція з наукою і виробництвом.

З урахуванням унікальних інфраструктурних можливостей університетів, а також їх наукового і освітнього потенціалу, подібний міжгалузевої мега-проект в сфері розвитку фізичної культури і спорту представляється можливим і перспективним. Особливо логічним подібний проект виглядає на тлі рішення засідання Кабінету Міністрів про включення «Антидопінг центру» до складу в якості структурного підрозділу.

Відзначимо, що підтвердженням актуальності даних пропозицій є виступ Президента України і членів партії з питань розвитку фізичної культури і спорту на засіданні 27 березня 2019. Крім цього, було висловлено пропозицію про створення центрів збірних студентських команд національних університетів. Підкреслюючи багаторічний позитивний досвід

в даному питанні Китайської Народної Республіки, і, з огляду на спадщину універсиади в Харкові 2019 року, їм було висловлено думку про готовність по даному експерименту Київського національного університету [12, ст.88].

Таким чином, інвестиції в створення на базі університетів національного значення сучасної багатопрофільної спортивної інфраструктури, здатної приймати у себе міжнародні змагання і забезпечувати процес підготовки національних збірних, може принести такі дивіденди:

- істотне розширення можливостей студентів в не навчальний час займатися (в тому числі самостійно) цікавлять їх видами спорту і системами фізичних вправ в крокової доступності від місця навчання;
- реалізацію інноваційних підходів в галузі фізичного виховання студентів;
- реалізацію розгорнутої пропаганди фізичної культури і спорту серед студентів на базі великих спортивних змагань;
- інтеграцію науково-освітньої діяльності студентів різних спеціальностей і напрямків підготовки в наукову і виробничу діяльність в різних областях сфери фізичної культури і спорту;
- використання проведення міжнародних спортивних змагань на базі національних університетів, як інструмент «м'якої сили» спрямованого для підвищення іміджу української освіти на міжнародній арені.

Фінансовий блок. Фінансування сфери фізичної культури і спорту в вузі зачіпає такі питання як:

- оплата праці педагогічних працівників вузу, задіяних фізичному вихованні студентів;
- якість організації навчального процесу;
- організація та проведення заходів, спрямованих на формування інтересу студентів до фізичної культури і спорту.

Підвищення заробітної плати, задіяного в процесі фізичного виховання студентів, є багато в чому визначає якість самого освітнього процесу в даній області, причому саме це питання стоїть і зараз досить гостро.

Очевидно, що при фактичній відсутності конкурсного відбору на викладацькі посади через низький рівень заробітної плати у край скрутним стає забезпечення сучасної якості навчального процесу з дисципліни «Фізична культура». Від якості спортивної інфраструктури вузу, від забезпеченості спортивної бази відповідним інвентарем та обладнанням залежать якісні характеристики навчального процесу з дисципліни «Фізична культура». Організація і проведення заходів, спрямованих на формування інтересу студентів до фізичної культури і спорту, впливає на формування їх до занять фізичної культури і спорту. Особливості фінансування фізичної культури і спорту в навчальному закладі. Кафедри фізичного виховання не мають власних студентів, не реалізують власні програми вищої освіти, в тому числі на контрактній основі. З урахуванням обмежених можливостей спортивної інфраструктури, без шкоди для навчального процесу та роботи з групами спортивного вдосконалення (Збірними командами вузу) кафедри фізичного виховання не можуть вести активну діяльність, яка приносить дохід [73, ст.299]. У зв'язку з цим питання фінансового забезпечення, що включає як фонд заробітної плати, так і проведення ремонтно-будівельних робіт, закупівлю спортивного інвентарю та обладнання, інших витрат на підтримання спортивної інфраструктури та забезпечення спортивно-масової та фізкультурно-оздоровчої роботи вузу, вирішуються в першу чергу на рівні адміністрації вузу.

В даному контексті наведемо модель фінансування фізичної культури і спорту у ВНЗ, розроблену в опорі на системний підхід. Фінансування фізичної культури і спорту у ВНЗ може здійснюватися за двома основними напрямками:

- фінансування за рахунок бюджетних коштів:

- асигнування на виконання державного завдання по реалізації освітніх програм;
- асигнування на фізкультурну, спортивну та оздоровчу роботу зі студентами;
- державні субсидії, гранти.
- фінансування за рахунок позабюджетних коштів:
  - кошти від навчання студентів;
  - спонсорська підтримка;
  - гранти.

Так як спонсорська підтримка, гранти та субсидії можуть бути отримані і реалізовані тільки в разі проведення окремої серйозної підготовчої роботи, у фокусі нашої уваги будуть технології розподілу фінансування, апріорі передбаченого для забезпечення фізичної культури і спорту у ВНЗ системою вищої освіти України.

Засоби від навчання студентів. Як відомо, сьогодні практично у всіх вузах нарівні з бюджетної формою навчання існує навчання на контрактній основі. Поступаючи на розрахунковий рахунок вишу, кошти від навчання студентів розподіляються в певній пропорції між адміністрацією ВНЗ (централізованим фондом) і факультетами, які безпосередньо реалізують відповідні освітні програми. засоби факультетів витрачаються на забезпечення навчального процесу, однією з обов'язкових дисциплін якого в установленому обсязі годин відповідно до ФГОС ВО є «Фізична культура» [19, ст.160].

Доцільно було б частину даних коштів направляти на забезпечення навчального процесу з фізичної культури. Відсутність відповідного фінансування в бюджетних освітніх організаціях означає навчання контрактних студентів в рамках дисципліни «Фізична культура» силами викладацького складу кафедри фізичного виховання (бюджетні асигнування на виконання державного завдання по реалізації освітніх програм), оплата

праці якого обмежена коштами державного бюджету.

Організація фінансування кафедр фізичного виховання вищих навчальних закладів в рамках описаної моделі дозволяє:

1. Забезпечити цільове та ефективне витрачання бюджетних коштів, призначених на забезпечення фізкультурної, спортивної та оздоровчої роботи у ВНЗ;

2. Забезпечити додаткове і передбачене відповідно до норм законодавства фінансування фізичного виховання з позабюджетних коштів від надання освітніх послуг;

3. Вести комплексний облік коштів, спрямованих на фізичне виховання студентів;

4. В силу централізації і систематизації процесу фінансування, здійснювати суворий контроль витрачання коштів, спрямованих на фізичне виховання у вузі;

5. Як наслідок забезпечення дисципліни бюджетного і позабюджетного фінансування фізичного виховання (п.1 та п.2) – підвищити кількісно-якісні характеристики спортивно-масової та фізкультурно-оздоровчої роботи закладу; 6. Як наслідок п.1-5 - підвищити ефективність реалізації формування спортивного виховання.

Мережева технологія забезпечення ефективного фінансування фізичної культури і спорту в вузі. Як нами згадувалося раніше, акторами, які потенційно мають можливість істотно впливати на реалізацію формування спортивного виховання, є адміністрації вузів і адміністрації факультетів. Причиною цьому - забезпеченість необхідними ресурсами.

Зклопотаність ступенем розуміння керівників різного рівня того факту, що фізичної культури і спорту - це «не якась розвага», а «надзвичайно важлива загальнодержавне завдання», неодноразово підкреслювалося Президентом України. Звертаючись до результатів проведеного нами опитування студентів, можна констатувати, що у значної частини (32%

опитаних) сформований на момент вступу до ВНЗ ставлення до занять фізичної культури і спорту ніяк не змінилося навіть на фоні відправленого педагогічного впливу [25, ст.77].

В такому випадку складно очікувати, що у керівників різного рівня ціннісне ставлення до фізичної культури і спорту може виникнути спонтанно тільки на тлі загальних державних директив.

Дане відношення, а точніше – прийняття керівниками рішень, спрямованих на розвиток фізичної культури і спорту, (що зовсім обов'язково передбачає формування у них істинно ціннісного ставлення до фізичної культури і спорту) - вимагає організації певного соціального чи політичного тиску на їх мотиви. З метою його забезпечення пропонуємо проектувати наступну мережу. Метою створення мережі є залучення ресурсів вузу до розвитку системи фізичного виховання студентів. Ми будемо виходити з позиції, що ключовий елемент інституту фізичного виховання студентів у ВНЗ – кафедра фізичного виховання і спорту (а точніше, її адміністрація) - зацікавлений в якійсiah реалізації формування спортивного виховання..

Партнери мережі - адміністрації факультетів вузу. Ядро мережі повинно розташовуватися всередині кафедри фізичного виховання вузу. Активація мережі проводиться в односторонньому порядку менеджером, розташованому вище всіх партнерів мережі в ієрархії вузу і володіє достатніми повноваженнями для закріплення нормативної основи створення та роботи мережі. Даним менеджером може виступати, наприклад, проректор або ректор, а нормативна основа виражається в формі наказу по університету [70, ст.99]. Одночасно з активацією мережі закріплюються канали комунікації між її учасниками і система моніторингу її функціонування. Центральне місце в нашій мережі займає завдання мотивації партнерів мережі вчиняти дії, спрямовані на досягнення мети створення мережі. Нагадаємо, що без цього, незважаючи на колосальний потенціал, діяльність адміністрацій факультетів в напрямку завдань підвищення якості реалізації

формування спортивного виховання. оцінювалася як незначна.

Відзначимо, що рейтинг факультетів може включати і інші показники, такі як, спортивні досягнення студентів факультету на різного рівня змаганнях, додаткові можливості, які факультет надає своїм студентам в частині фізкультурно-оздоровчої та спортивної діяльності. Рейтинг може навіть включати показники кількості спортивно- масових заходів, які відвідало керівництво факультету. Однак рейтинг повинен при цьому залишатися найбільш чутливим саме до показниками «ресурсної участі».

Нарешті, відзначимо, що тільки залучення ресурсів не може бути гарантією якості проведеного формування спортивного виховання.. Необхідний щорічний незалежний моніторинг. Моніторинг пропонується проводити за допомогою соціологічного опитування студентів, що дозволяє оцінити запропоновані нами показники якості реалізації [20, ст.144].

Показники реалізації дозволять відповісти на питання про ступінь досягнення поставлених державою цілей. Якщо врахувати при розрахунку рейтингів факультетів і університетів дані показники, то за співвідношенням показників «ресурсним забезпеченням» і показників, отриманих в результаті моніторингу, можна визначити ефективність реалізації формування спортивного виховання на факультеті або у вузі в цілому.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми вдосконалення системи професійної освіти в області фізичної культури з оцінкою фахівців

Перевірка ефективності експериментальної роботи по підвищенню кваліфікації фахівців з адаптивною фізкультурою на основі розробленого змісту і методів, організаційних форм і педагогічних умов здійснювалася під керівництвом автора дисертації на базі Національного державного університету фізичної культури, спорту і здоров'я. Тут зароджувалася і ставала нова для України спеціальність, а в наслідку напрям підготовки кадрів - Фізична культура для осіб з відхиленнями в станами здоров'я.

Перевірка експериментальної програми здійснювалася з 2018 по 2019 роки. в рамках Державних контрактів між Міністерством спорту і ФГБОУ ВПО «НУ ОП», Одеса відповідно до Державної програми України «Доступне середовище на 2018-2020 роки». Підготовчий етап експерименту мав на меті розробити критерії ефективності курсів підвищення кваліфікації.

З огляду на те, що технічними завданнями державних контрактів були чітко задані кількісні параметри результатів надання послуг і тимчасові характеристики, як критерій оцінки ефективності курсів підвищення кваліфікації фахівців, забезпечують навчально-тренувальний процес серед інвалідів та інших маломобільних груп населення, був обраний критерій 90-90 [11, ст.80]. Даний критерій дозволяв констатувати, що 90% слухачів, допущених до тестування, впоралися з рішенням 90% завдань тестових процедур, відображають зміст мети і завдань додаткової професійної програми. Крім цього критерію на окремих етапах експерименту оцінка ефективності навчального процесу в системі підвищення кваліфікації

використовувалися коефіцієнти, запропоновані:

- коефіцієнт збільшення знань, який обчислюється як відношення різниці коефіцієнта вхідного контролю і коефіцієнта вихідного контролю до величини коефіцієнта вхідного контролю знань;

- коефіцієнт задоволеності слухачів придбаними знаннями, вміннями, навичками, компетенціями, який визначається як відношення кількості слухачів, задоволених отриманими відомостями, вміннями, навичками, компетенціями, до загальної кількості слухачів.

Як показало спеціально проведене дослідження, оцінку ефективності навчального процесу підвищення кваліфікації найдоцільніше проводити у формі співбесіди і анкетування, які повинні включати в себе і оцінку ефективності навчання самими слухачами.

При проведенні деяких короткострокових курсів підвищення кваліфікації добре зарекомендував себе атестаційний педагогічний матеріал, розроблений для базової дисципліни «Теорія і організація адаптивної фізичної культури» державного освітнього стандарту за фахом - Фізична культура для осіб з відхиленнями в стані здоров'я (адаптивна фізична культура), а в даний час державного освітнього стандарту за однойменним напрямом підготовки кадрів. Атестаційний педагогічний вимірювальний матеріал у порівнянні з традиційними іспитами і заліками вимагає значно менших витрат часу. При цьому перевірка знань в цьому випадку проводиться за всіма дидактичними одиницями (тем) курсів підвищення кваліфікації і дозволяє як педагогу, так і слухача оцінити, наскільки засвоєний матеріал, що вивчається, які теми потребують більшої уваги та додаткової самостійної або колективної опрацювання [66, ст.90].

Таким чином, для перевірки ефективності розроблених додаткових програм професійної освіти, спрямованих на подолання освітніх дефіцитів фахівців з адаптивної фізичної культури, використовувалося кілька критеріїв і матеріалів для збору емпіричних даних, яка формує етап експерименту мав на меті розробити і реалізувати додаткові програми професійної освіти:

1. відповідні базового рівня;
2. актуального базового рівня;
3. актуальному профільованих рівню.

Змісту додаткового професійної освіти в різному поєднанні методів, організаційних форм і педагогічних умов занять підвищення кваліфікації, яка формує етап експерименту проводився з 2018 по 2020 р з метою послідовної реалізації розроблених трьох програм.

У 2019 р експериментальна робота була організована Інститутом адаптивної фізичної культури ФГБОУ ФПО «НУ ОП, Одеса». На підставі державного контракту на надання послуг з навчання фахівців з 10.10.2018 року по 02.12.2020 року колектив співробітників інституту проводив курси за програмою професійної підготовки та підвищення кваліфікації «Інноваційні технології адаптивної фізичної культури, фізичної культури і спорту в практиці роботи з інвалідами та іншими маломобільними групами населення», складеної на основі базового, актуального базового рівня вмісту додаткового професійної освіти [43, ст.111].

За період з 10.10.2018 року по 02.12.2018 року пройшли навчання 394 фахівця у трьох східних областях України. На території Виконавця контракту, північно-східна область, м. Харків в формі «традиційних курсів підвищення кваліфікації», «традиційних стажувань» (звичайних і короткострокових) пройшли навчання - 239 слухачів.

У формі «виїзної моделі курсів підвищення кваліфікації», що реалізується за територіальною ознакою за межами суб'єкта України, в якому розташовується Виконавець контракту, пройшли навчання - 155 слухачів з 2 Областей:

- Запорізька область, м. Запоріжжя- 50 осіб;
- Донецька область, м. Донецьк 105 осіб.

Фахівцям, які мають обмежені можливості здоров'я, і фахівцям, які не мають можливість виїхати для проходження курсів підвищення кваліфікації, була надана можливість проходження курсів з використанням дистанційних

освітніх технологій через сайт ФГБОУ ВПО «НУ ОП, Одеса» по посиланню «студентам-слухачам», а також використання такої форми організації, як: тематичні семінари, конференції, круглі столи.

Методичні рекомендації по використанню дистанційних технологій викладені в програмі курсів. Навчання з використанням дистанційних освітніх технологій і самостійної роботи пройшло 25 осіб, з різних областей України:

- м. Рівне - 1 особа;
- м. Львів – 3 людини;
- м. Київ - 7 осіб;
- м. Харків - 14 осіб.

У навчанні брали участь фахівці з різних галузей:

- фізичної культури і спорту - представники управлінь муніципальних утворень, установ і організацій фізичної культури і спорту - 151 осіб (38%);
- освіти - представники дитячо-юнацьких спортивних шкіл (На базі яких плануються або відкриті відділення адаптивного спорту), установ додаткової освіти, спеціальних (корекційних) освітніх установ, вузів (професорсько-викладацький склад, що працює з інвалідами) - 196 осіб (50%);
- соціальної сфери - представники соціальних реабілітаційних центрів, комплексних соціальних центрів обслуговування населення (Інструктори адаптивної фізичної культури) - 47 осіб (12%).

За період проведення курсів програму професійної підготовки та підвищення кваліфікації освоїли і успішно закінчили навчання 11 осіб з обмеженими можливостями здоров'я (включаючи інвалідів). При їх навчанні активно використовувалися дистанційна форма і самостійна робота слухачів, в рамках якої застосовувалося написання есе на задану тему [70, ст.102].

Таким чином, досягти перерахованих показників вдалося завдяки оптимального поєднання методів і форм підвищення кваліфікації, перш

Найбільше таких, як: традиційні курси підвищення кваліфікації, короткострокові і звичайні традиційні стажування, виїзна модель курсів підвищення кваліфікації, дистанційне навчання і самостійна робота.

У навчанні застосовувалися лекції, семінари, практичні заняття, розроблені професорсько-викладацьким складом університету, з використанням мультимедійного супроводу і відеотеки.

Заняття по додаткової професійною програмою підвищення кваліфікації викладачі супроводжували презентаціями, інформаційними роликами, документальними фільмами і т.д. Застосування професійно-орієнтованих видів тренувальної і змагальної діяльності дозволило створити освітнє середовище для рефлексивного навчання, психологічних тренінгів, використання методів вирішення дослідницьких завдань [41, ст.22].

Мережева форма підвищення кваліфікації, проведена на базах пара організацією м.Одеси, що працюють з інвалідами:

- (Вінницька громадська організація фізкультурно-спортивний клуб інвалідів «Баско» (баскетбол на візках);
- громадська організація інвалідів «ІКАР-ТК», Центр «Динаміка»;
- СДЮШОР «Спартак» (Відділення паралімпійського фехтування);
- ПЛАВІН, суспільне об'єднання інвалідів;
- «Спеціальний Олімпійський Комітет м.Миколаїв» - регіональна громадська організація допомоги людям з обмеженими можливостями;
- Відновлювальний центр дитячої ортопедії і травматології «Вогник») дозволила успішно застосувати методи вирішення дослідницьких завдань і психологічний тренінг.

Під час відвідування баз практик перерахованих організацій проводились психологічні тренінги і використовувалися методи вирішення дослідницьких завдань. В процесі проведення курсів професійної підготовки та підвищення кваліфікації з метою активізації самостійної роботи кожному слухачеві видавався навчально-методичний матеріал, що містить:

- матеріали лекцій, презентацій, доповіді викладачів, проводили заняття зі слухачами, відповідно до навчально-тематичним планом програми навчання;
- добірка навчально-методичних матеріалів в електронному вигляді на компакт-дисках.

3.2. Хід і оцінка експериментальної роботи суспільних інституцій фізичного виховання

Слухачам, які проходили навчання на території ФГБОУ ВПО «НУ ОП, Одеса», надавалася можливість користуватися бібліотечним фондом, читальним залом головної науково-методичної бібліотеки університету і фондом методичного кабінету Інституту АФК, електронно-бібліотечною системою (ЕБС) «ІлМАРК», надає можливість цілодобового дистанційного індивідуального доступу для кожного учня з будь-якої точки, в якій є доступ до мережі Інтернет [56, ст.101].

Навчання в кожній групі завершувалося державною підсумковою атестацією та видачею слухачам, які виконали всі вимоги навчального плану і успішно закінчили навчання, документа державного зразка про підвищення кваліфікації.

Проміжна оцінка результативності додаткової програми професійної освіти актуального базового рівня проводилась на основі розроблених критерій ефективності за допомогою відібраних методик.

У заданий час (з 10 жовтня по 02 грудня 2019 року) пройшло навчання майже 400 чоловік (точніше 394) з трьох областей і тридцяти міст України. На двох з семи курсах підвищення кваліфікації, проведених у відповідності до представленого графіком, були отримані показники, задовольняють критерію 90-90. Розкид показників за кількістю слухачів знаходиться в діапазоні 89,7% - 94,5%.

Вибіркова перевірка слухачів за коефіцієнтами збільшення знань, задоволеності слухачів набутими знаннями, вміннями, навичками, компетенціями на другому і шостому курсах підвищення кваліфікації (відповідно до представленої графіком: з 19 по 28 жовтня 2019 і з 16 по 25 листопада 2019 року) показала, що відмічені коефіцієнти знаходяться в діапазоні 0,75 - 0,84, що говорить про гарну реалізацію програм додаткової професійної освіти.

Отримані дані дали можливість констатувати, що сконструйоване зміст ДПО в оптимальному поєднанні методів і організаційних форм при реалізації комплексу педагогічних умов дали позитивний результат.

У 2020 році експериментальна робота була спрямована на подальшу відпрацювання оптимальності поєднання змісту, методів, організаційних форм і комплексу педагогічних умов. У цей період додаткова програма професійної освіти "Інноваційні технології адаптивної фізичної культури, фізичної культури і спорту в практиці роботи з інвалідами та іншими маломобільними групами населення". Здійснювалася колективом національного державного бюджетного освітньої установи вищої професійної освіти «Національний державний університет фізичної культури, спорту і здоров'я» у 2019 році. З 01.10.2019 року по 21.11.2019 року проводилися курси за програмою професійної підготовки та підвищення кваліфікації. У навчанні брали участь фахівці з різних галузей:

- фізичної культури і спорту - представники управлінь муніципальних утворень, установ і організацій фізичної культури і спорту - 99 осіб (34,5%);

- освіти - представники дитячо-юнацьких спортивних шкіл (На базі яких плануються або відкриті відділення адаптивного спорту), установ додаткової освіти, спеціальних (корекційних) освітніх установ, вузів (професорсько-викладацький склад, що працює з інвалідами) - 130 осіб (45,3%);
- соціальної сфери - представники соціальних реабілітаційних центрів, комплексних соціальних центрів обслуговування населення (Інструктори адаптивної фізичної культури) - 58 осіб (20,2%).

За період проведення курсів програму професійної підготовки та підвищення кваліфікації засвоїли і успішно закінчили навчання 16 осіб з обмеженими можливостями здоров'я [77, ст.122].

У 2019 році в Одесі використовувалися ті ж, що і в 2018 році бази практики, а так само ресурси НУ ОП (бібліотечний фонд та ін.), можливості громадських організацій фізичної культури і спорту для інвалідів та осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

На відміну від 2018 у 2019 році проводилося анкетування слухачів з метою вдосконалення експериментальної технології додаткової професійної освіти в галузі фізичної культури. В цьому році проводилися епізодичні перевірки ефективності як окремих компонентів інноваційної педагогічної технології, так і її ефективності в цілому. Загальний обсяг слухачів з використання найрізноманітніших організаційних форм, сучасних педагогічних засобів методів, прийомів і умов в настільки обмежений час є доказом її ефективності. Етап оцінки результативності додаткової програми професійної освіти був проведений в 2020 році. В цьому році курси підвищення кваліфікації проводилися:

- м. Маріуполь (5 потоків із загальною кількістю слухачів - 120 осіб);
- м. Житомир (1потік, 83 слухача);
- м. Івано-Франківськ (1 потік, 84 слухача).

На кожному потоці слухачі курсів підвищення кваліфікації, які не залежно від форми їх організації, тестувалися два рази - до і після завершення курсів. На рис. 11 представлені результати педагогічного експерименту, проведеного у вище перелічених містах.

На всіх курсах підвищення кваліфікації, проведених відповідно до представленого графіком, були отримані показники, що задовольняють критерію 90-90. Розкид показників по кількості слухачів, які набрали 90% і більше правильних відповідей, знаходиться в діапазоні 89,5% -94,4% [8, ст.54]. Вражає збільшення кількості слухачів, які набрали 90% і більше

правильних відповідей - це збільшення коливається від 64,3% до 86,1%. Вибіркова перевірка слухачів по їх задоволеності набутими знаннями, вміннями, навичками, компетенціями показала, що відмічені коефіцієнти знаходяться в діапазоні 0,84-0,95, що говорить про хорошу якість реалізації програм додаткової професійної освіти.

Це означає що розподіл слухачів курсів за рівнями тестових випробувань на початку і наприкінці курсів підвищення кваліфікації істотно відрізняється при достовірності 95%, що говорить про статистичної значущості отриманих результатів і ефективності експериментальної технології проведення курсів підвищення кваліфікації фахівців з адаптивної фізичної культури за критерієм 9 90 і критерієм збільшення знань на всіх семи потоках [63, ст.95]. Необхідно зробити загальний висновок. Очевидним підтвердженням ефективності розробленого змісту, методів, організаційних форм і педагогічних умов підвищення кваліфікації фахівців з адаптивної фізичної культури є те, що в заданий час пройшло навчання практично тисяча людина (точніше 968) з семи областей і понад п'ятдесят міст України.

3.3. Висновки по роботі суспільних інституцій державної політики фізичного виховання в Україні

Нові підходи до організації та здійснення освітньої діяльності за додатковими програмами професійного освіти з адаптивної фізичної культури визначено в відповідності з новим законом «Про освіту в Україні» № 237 від 29.12.2012 року.

Навчання за додатковою програма професійного освіти може здійснюватися на основі договору як з організацією, направила слухача на навчання (роботодавцем), так і зі слухачем, які виявили бажання підвищити свій компетентний рівень.

Освітня організація, що здійснює реалізацію додаткових професійних програм, самостійно визначає порядок прийому слухачів, вимоги до них, їх

відповідальність за якість результатів навчання.

Принципово важливим положенням є обов'язковість обліку потреб, інтересів учнів, роботодавця (організації по ініціативою якої здійснюється додаткове професійне освіта). Це повинно знайти відображення в змісті додаткової програми професійної освіти, яка включає в себе загальну характеристику програми, навчальний план та (або) навчально-тематичний план, умови реалізації програми, презентацію системи оцінки результатів і якості освоєння програми.

У загальній характеристиці додатковій програмі професійної освіти розкриваються мета реалізації програми, плановані результати навчання, вимоги до кваліфікації потенційних слухачів, форми навчання і трудомісткість програми.

Плановані результати повинні містити опис переліку професійних компетенцій в рамках наявної кваліфікації, а також якісні зміни цих компетенцій в процесі освітньої діяльності.

Важливо підкреслити, що на відміну від традиційних курсів підвищення кваліфікації, традиційних стажувань, виїзних моделей підвищення кваліфікації освітня організація, яка проводить додаткову професійну освіту, на підставі договору може самостійно визначати форми навчання та терміни освоєння, враховуючи можливості та побажання замовника професійної програми, або пропонуючи свої варіанти професійних програм. При це цілком доречно розробка навчання за індивідуальним планом, а навчальний процес може здійснюватися протягом всього календарного року.

Як вже зазначалося, зміст додаткової професійної програми, а при необхідності деяких її компонентів (окремих дисциплін, модулів, програм практик, стажувань) може визначатися реалізує програму організацій самостійно і має бути направлено на реалізацію запланованих цілей і результатів навчання з використанням найрізноманітніших видів навчальних

занять і навчальних робіт: лекції, практичні та семінарські заняття, лабораторні роботи, круглі столи, майстер-класи, ділові ігри, рольові ігри, тренінги, семінари з обміну досвідом, виїзні заняття, консультації, виконання реферативної, атестаційної, дипломної, проектної роботи і інші види занять і робіт. Можливо паралельне освоєння додаткової професійної програми з отриманням середнього і (або вищого) професійного освіти, при цьому посвідчення про підвищення кваліфікації видається одночасно з отриманням відповідного документа про освіту та про кваліфікацію [20, ст.88].

Для підвищення свого статусу, визнання в країні та за кордоном освітня організація, що здійснює систему додаткової професійної освіти, для оцінки своїх додаткових професійних програм може на добровільних засадах застосовувати процедури зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти і його відповідності критеріям і вимогам російських, іноземних і міжнародних організацій, проходячи процедури загально-професійної і (або) громадської акредитації.

Перспективи розвитку додаткової професійної освіти фахівців з адаптивної фізичної культури, розглянутої в третьому розділі даної дисертації, пов'язані з подальшою розробкою наступних напрямків.

По-перше, впровадження в практику основних видів адаптивної фізичної культури, які відповідають ті чи інші природні і соціальні потреби особистості кожної конкретної людини з обмеженими можливостями здоров'я (в тому числі мають інвалідність), збагачує теорію і методику даного виду соціальної практики новими науково-практичними знаннями, охоплює все більшу кількість осіб з відхиленнями в стані здоров'я [29, ст. 66].

А це, в свою чергу, призводить до необхідності розробки нових компонентів змісту професійних програм, збільшення кількості професійних компетенцій, необхідних для роботи в сфері адаптивної фізичної культури.

Зупинимось на деяких, найбільш актуальних напрямках розвитку змісту додаткових професійних програм у сфері адаптивної фізичної культури. Прогнозується значне збільшення кількості займаються спортом

осіб з інтелектуальними порушеннями, збільшення більш, ніж в 10 раз кількості спортивних дисциплін, які будуть представлені у Всеукраїнському реєстрі видів спорту, докорінна зміна представництва цього виду адаптивного спорту в Єдиній Всеукраїнській спортивній класифікації та ін.

Все це, безумовно, збільшить затребуваність наставників з адаптивної фізичної культури і інструкторів- методистів з адаптивної фізичної культури, здатних здійснювати тренувальний процес з особами, які мають інтелектуальні порушення, а це, в свою чергу - потреба в курсах підвищення кваліфікації по спорту осіб з інтелектуальними порушеннями і відповідному оформленні додаткових професійних програм по адаптивному спорту.

В адаптивному фізичному вихованні активно розвиваються напрямки роботи з дітьми першого року життя і особами похилого віку. Зрозуміло, заняття по адаптивного фізичного виховання дітей першого року життя з обмеженими можливостями здоров'я є доповненням конкретного курсу лікування, який проводиться з дитиною медичними працівниками. При цьому основні зусилля фахівців з адаптивного фізичного виховання дітей першого року життя спрямовані на створення спеціально організованих, штучних умов, що стимулюють їх рухову, а отже і пізнавальну активність.

Штучне середовище, що забезпечує більш потужну стимуляцію сенсорних систем дітей із зоровою або слуховою депривацією, надання фізичної допомоги і страховки дитини з ураженнями опорно-рухового апарату за рахунок використання різних технічних засобів і тренажерів, призводить до прискорення процесу лікування, підвищенню реабілітаційного потенціалу лікувальних процедур. Адаптивне фізичне виховання в геронтології активно впроваджується в життя літніх людей .

Таким чином, адаптивне фізичне виховання дітей першого року життя, а також літніх людей є перспективними напрямками розробки змісту додаткової професійної освіти в сфері адаптивної фізичної культури. Можна прогнозувати розвиток таких видів адаптивної фізичної культури, як адаптивна рухова рекреація, фізична реабілітація, креативні і екстремальні

способи рухової активності осіб з обмеженими можливостями здоров'я [52, ст.441]. Всі перераховані види адаптивної фізичної культури наповнюються новими засобами, методами, організаційними формами, дозволяють все більшою мірою задовольняти найрізноманітніші природні та соціальні потреби осіб з обмеженими можливостями здоров'я та з інвалідністю.

Отже, можна припустити, що найближчим часом зросте попит на додаткові професійні програми за даними видам адаптивної фізичної культури. Безумовно надане зміст тематичних планів може змінюватися з урахуванням конкретної аудиторії слухачів, особливостей того чи іншого регіону нашої країни. По-друге, важливим напрямком розвитку додаткового професійної освіти фахівців з адаптивної фізичної культури є подальше вдосконалення організаційних форм курсів підвищення кваліфікації. Якщо говорити про окремі організаційних формах курсів підвищення кваліфікації фахівців, то найменш розробленою, але найбільш перспективною є мережева форма реалізації освітніх програм додаткової професійної освіти, особливо з використанням ресурсів іноземних організацій.

Не секрет, що в країнах Європи, а також в США, Канаді, Австралії такі види адаптивної фізичної культури, як адаптивна рухова рекреація, екстремальні та креативні способи рухової активності осіб з відхиленнями в стані здоров'я - отримали бурхливий розвиток і можуть служити прикладом для впровадження досвіду використання в нашій країні [30, ст.90].

Головним вектором розвитку цього напрямку вдосконалення системи додаткової професійної освіти в сфері адаптивної фізичної культури є не стільки пошук найкращої або найбільш ефективної форми організації занять, скільки визначення оптимального поєднання виділених у другому розділі семи таких форм.

Саме пошук оптимального поєднання розглянутих організаційних форм підвищення кваліфікації, обумовлений метою та завданнями додаткової професійної програми, індивідуальними особливостями слухачів, професійними компетенціями, необхідними для роботи в тій чи іншій посаді,

є найбільш перспективним напрямком удосконалення системи додаткового професійної освіти в області адаптивної фізичної культури.

По-третє, вдосконалення системи додаткового професійної освіти пов'язано з подальшим розвитком засобів, методів, прийомів, умов реалізації додаткових професійних програм. Тут перш за все необхідно виділити методи кейс-стаді та психологічні тренінги, що формують у слухачів особисто-орієнтоване гуманістичне ставлення до інвалідів та особам з обмеженими можливостями здоров'я, а також умінь, навичок, компетенцій по вихованню всіх учасників тренувального, навчального, змагального процесів в адаптивної фізичної культури в дусі згаданої концепції.

Такі перспективи розвитку додаткової професійної освіти з адаптивної фізичної культури в найближчі роки. Їх впровадження дозволить активізувати діяльність щодо соціальної інтеграції інвалідів та осіб з відхиленнями в стані здоров'я, їх комплексної реабілітації та підвищенню рівня якості життя.

РОЗДІЛ 4

СОЦІАЛЬНА ТА КОРПОРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

В останні роки ми стали свідком сплеску популярності ідей соціальної відповідальності бізнесу, що виявилось у різкому збільшенні кількості програм та обсягів фінансування, що виділяються компаніями для реалізації програм корпоративної соціальної відповідальності. За півстоліття концепція соціально-корпоративної відповідальності пройшла шлях від разових заходів готельних компаній до невід'ємної складової сучасного менеджменту будь-якої солідної компанії. Як у західних, так і в вітчизняних компаніях принципи соціально-корпоративної відповідальності все більше інтегруються в систему управління, запроваджуються посади віце-президента компанії, відповідального за корпоративну-соціальну відповідальність, створюються спеціальні департаменти та відділи. Крім того, публікація соціальних звітів та впровадження етичних кодексів стало загальноприйнятою практикою.

Причиною такої підвищеної уваги стали дві зустрічні тенденції. З одного боку, бізнес шукав нові шляхи підвищення ефективності в мінливому світі. З іншого боку, повсюдно суспільство почало застосовувати все більший запит на соціальну відповідальність бізнесу. Глобальні економічні кризи останніх років лише підкріпили зазначені тенденції. В умовах нестачі бюджетних коштів на підтримку високих соціальних зобов'язань уряду багатьох країн активно сприяли залученню бізнесу до вирішення актуальних соціальних завдань. На основі конкретно-історичного та неінституційних підходів буде проаналізовано взаємодію бізнесу, суспільства та держави у справі розвитку суспільства через соціально-орієнтованих програм, а також сприйняття експертним співтовариством цієї взаємодії.

Як заведено у науковому світі, до початку аналізу необхідно внести ясність у термінологію. У сучасній літературі зустрічаються два близькі за

змістом поняття: корпоративна соціальна відповідальність та соціальна відповідальність бізнесу. Як правило, термін соціально-корпоративної відповідальності використовується при описі соціальної відповідальності окремо взятої компанії, тоді як «соціальна відповідальність бізнесу» співвідносять з відповідальністю всього бізнес-спільноти. Звісно ж, що у реальному житті ці два поняття є тотожними. Більш того, один із засновників практики соціально-корпоративної відповідальності в Україні С.В. Турчин зв'язує появу двох термінів не з науковою чи практичною доцільністю, а з двома різними перекладами терміну «бізнес» з англійської мови, де він позначає окрему компанію.

У цьому дослідженні спиратимемося на термін «корпоративна соціальна відповідальність», так як він не тільки є найбільш поширеною, а й узагальнюючою назвою так званої «зонтичної» теорії, увібрала в себе такі готельні напрямки як корпоративне громадянство, корпоративна стійкість, корпоративна соціальна діяльність, корпоративна соціальна сприйнятливість та багато інших. Проблема формулювання основних положень теорії соціально-корпоративної відповідальності обумовлена широтою сфери, що розглядається. Досить складно описати межі соціальної сфери, так як зрештою під цей опис може потрапити будь-який аспект людського життя. З іншого сторони, сам термін «відповідальність» також відкриває поле для дискусії. Ми можемо розглядати відповідальність як синонім надійності та чесності у вчинках, а можемо як синоніми словами «борг» і "обов'язок".

У першому випадку соціально-корпоративної відповідальності виступає як добровільна благородна діяльність, у другому – фірма ставиться у підлегле, підзвітне становище перед суспільством, державою, акціонерами та усіма іншими сторонами, з ким вона взаємодіє. Звідси походить множинність підходів до визначення соціально-корпоративної відповідальності та наявності великої кількості різноманітних, іноді суперечать один одному шкіл усередині загальної зонтичної концепції соціально-корпоративної відповідальності. Перед тим як розпочати аналіз

найвідоміших напрямків наукової думки у цій сфері розглянемо три основні підходи до соціально-корпоративної відповідальності: теорія корпоративного егоїзму, теорія корпоративного альтруїзму та компромісні теорії.

Теорія «корпоративного егоїзму» асоціюється зі знаменитим висловлюванням Мільтона Фрідмана про те, що «єдина соціальна відповідальність бізнесу – це давати прибуток». В основі цієї точки зору лежить переконання, що головна турбота менеджменту компанії – забезпечити максимально можливі прибутки власникам капіталу, зокрема акціонерам компанії. Тому будь-яке відволікання коштів та ресурсів на сторонні цілі, включаючи соціальну відповідальність, є неприпустимим. Крім того, прихильники цієї теорії йдуть ще далі, доводячи, що соціально-корпоративної відповідальності веде до підриву фундаментальних засад зведеного ринку та навіть до соціалізму. За цією логікою головна загроза, яку несуть у собі всі ідеї соціально-корпоративної відповідальності полягає у підриві свободи підприємництва та конкуренції, а роль держави у всіх сферах суспільного життя значно зростає.

Теорія «корпоративного альтруїзму» виходить із абсолютно протилежних поглядів. Так, головні прихильники такого підходу Д. Девіс, Р. Фрімен та інші говорять про те, що сучасні компанії настільки великі та впливові, що у процесі своєї діяльності вони залучають до своєї орбіти максимально широкі групи так званих "співучасників". У процесі своєї діяльності, особливо у не багатих країнах велика компанія може стати більш потужною та впливовою ніж сама держава. Її діяльність прямо і опосередковано впливає на соціально-економічне становище в країні, відповідно, будучи причиною всіх цих змін компанія зобов'язана відповідати за наслідки.

Прихильники цього підходу наголошують на необхідності добровільного характеру програм соціально-корпоративної відповідальності. На їхню думку, компанія не може обмежитися. Біля витоків теорії стояли такі дослідники як Г. Боуен, Т. Левітт, М. Фрідман, Р. Фрімен, Дж. Гелбрейт К.

Девіс та інші. У своїх дослідженнях вони фокусувалися на внутрішніх джерелах соціально-корпоративної відповідальності. У їхньому поданні бізнесмен з однієї сторони відбиває цінності, властиві суспільству, у якому функціонує його компанія, з іншого боку – він сам бере участь у формуванні цих цінностей. Взаємодіючи із суспільством, особливо з місцевими спільнотами, а також враховуючи інтереси всіх своїх партнерів бізнесмен сам визначає ті цінності, якими керуватиметься його компанія.

До 70-х років сформувалося уявлення про соціально-корпоративну відповідальність як відповідність економічним, правовим, етичним та дискреційним очікуванням товариства від підприємства. Найбільш чітко цей підхід було сформульовано А.А. Кероллом, який побудував знамениту модель, названу згодом «пірамідою Керолла». Піраміда Керолла була і залишається однією з найпопулярніших теоретичних конструкцій для опису соціально-корпоративної відповідальності.

Однак до 80-х років усі частіше почала лунає критика, пов'язана з тим, що в даній піраміді різні види відповідальності існують як окремі категорії, не перетинаючи і взаємодіючи один з одним. В той же час, ідеї філантропічної відповідальності (або дискреційної, як вона називалася на початковому етапі), навпаки, набули розвитку. Спочатку під нею розумілася сфера, де суспільство ще чітко не сформулювало свій запит і менеджмент компанії керується своїми уявленнями про потреб суспільства, роблячи свій самостійний вибір.

В результаті з'явилася концепція корпоративної соціальної сприйнятливості. Найбільш відомі імена – Р.Акерман, Р. Бауер та ін., а також значний внесок у розвиток власної теорії зробив згаданий вище А. Керол. У рамках цієї концепції увага концентрується на здатності компанії оцінити та вгадати громадські очікування та відповідно реагувати ними. У рамках цієї логіки стратеги менеджменту були поділені на реактивні, оборонні, адаптивні та проактивні. Представляється, що теорія корпоративної сприйнятливості є швидше уточнюючою щодо більш широкої концепції

соціально-корпоративної відповідальності, ніж окремим напрямом.

Приблизно в ці роки розвивалося ще одне напрям – корпоративна соціальна діяльність. Грунтуючись на піраміді Керолла, С Вартік, Ф. Кохран і Д. Вуд створили нову тришарову модель, в якій об'єднали моральні принципи, зовнішні фактори, що впливають на компанію, а також рішення, що приймаються менеджментом компанії в пропонованих умов. У свою чергу всі три блоки поділяються ще на три фактори, куди орієнтується менеджмент компанії. Концепція, що набула найбільшого поширення в наші дні, а саме концепція співучасників, сформувалася до 90-х років. Початок цієї теорії було закладено Р. Фрімен. В основі лежить уявлення, що фірма працює не у вакуумі, а в реальному оточенні і для найбільш ефективної взаємодії доведеться враховувати інтереси всіх зацікавлених сторін (стейкхолдерів). До них можуть бути віднесені на внутрішньо-фірмовому рівні працівники компанії та акціонери, а на зовнішньому рівні – інвестори, постачальники, місцеві спільноти, ЗМІ, захисники навколишнього середовища, громадські організації. Можна говорити про те, що теорія співучасників стала «мостом» між теоретичними конструкціями та практичними рекомендаціями для менеджменту компанії. Саме цим пояснюється той факт, що на сьогодні вона є головною теорією у межах соціально-корпоративної відповідальності.

Аналіз поняття соціально-корпоративної відповідальності був би неповний без аналізу концепції "корпоративне громадянство". Під ним може розумітися як загальна ідентичність співробітників однієї фірми, так і уявлення про фірму як про цілісної структури. У першому випадку йдеться про те, що працівники компанії незалежно від її походження відчують себе її частиною аналогії зі своїми громадянством на національному рівні. У другому - компанія це суб'єкт, який, як і інші інститути, має свої права та обов'язки і цим формує суспільство.

Дана концепція була на піку популярності, коли стала очевидна криза мрії про загальне поняття добробуту. Вона була однаково прийнятна для менеджменту, суспільства та держави: компанія отримувала права, а не лише

обов'язки обслуговувати громадські інтереси, держава – додаткові фінансові джерела, а суспільство – необхідні блага. У міру розвитку глобалізації теорія стала відходити другого плану, так як не змогла дати відповідь на питання які цивільні права ставляться до транс-національних корпорацій, чи як визначити обсяг прав для компаній, які сильно відрізняються за розміром та фінансовою могутністю тощо.

Найбільш молодого та перспективного є теорія «корпоративної стійкості». Вона є продовженням та розвитком більш масштабної концепції – «сталий розвиток». Концепція сталого розвитку була сформульована 1987 р. у доповіді Брундтланда» і започаткувала нове розуміння цілей розвитку всього людства. Теорія корпоративної стійкості у певному сенсі є проекцією сталого розвитку на рівень однієї фірми. Серед найяскравіших послідовників цього напрямку варто назвати Дж. Елінгтона, Т. Діліка та багато інших. Так, саме Дж. Елінгтон вперше сформулював знамените сьогодні поняття потрійного результату (triple bottom line), тобто. відповідальність за трьома напрямками: економічним, соціальним та екологічним.

Важливо відзначити, що принцип потрійного підсумку лежить у основі сучасної системи нефінансової звітності, наприклад, міжнародних стандартів нефінансової звітності GRI (Global Reporting Initiative). Головна відмінність цього підходу від решти можна охарактеризувати як відхід від суто соціальних програм на користь більше широкого підходу, що включає всі три напрямки. З точки зору авторів концепції, досягнення будь-якої із заявлених цілей неможливе без досягнення успіху за іншими напрямками. Такий підхід призвів до того, що сьогодні концепція сталого розвитку, практично «поглинула» концепцію соціально-корпоративної відповідальності, зробивши її своєю частиною. Корпоративна соціальна відповідальність є зонтичною концепцією, що об'єднує під собою різні напрямки думки, які як доповнюють, і суперечать одна одній.

Найбільш популярними сьогодні у рамках концепції соціально-корпоративної відповідальності є концепції співучасників (стейкхолдерів),

стійкого розвитку та корпоративної стійкості. Відбувається поглинання концепції соціально-корпоративної відповідальності більш масштабної концепція сталого розвитку. соціально-корпоративної відповідальності все частіше розглядається не як окремий напрямок, а частина політики для досягнення цілей сталого розвитку. Аналіз позицій противників та прихильників соціально-корпоративної відповідальності свідчить, що зрештою обидві концепції ведуть до вирішенню тих самих проблем: збільшення прибутку компанії та зростання суспільного добробуту.

Незважаючи на різницю в походах сьогодні всіма визнано необхідність участі бізнесу у вирішенні соціально значимих задач, при цьому в основі цієї переконаності можуть лежати як етичні мотиви, так і прагнення максимально збільшити прибуток підприємства. Ефективність реалізації стратегій соціально-корпоративної відповідальності багато в чому залежить від зацікавленості персоналу підприємств. Організаційна ідентичність є одним з різновидів соціальної ідентичності, про що у формі сталого становища працівника у створенні, асоціації себе з нею та планування свого майбутнього в ній, висловлювання лояльності та прихильності даної організації, інтеріоризації корпоративних цілей, цінностей, норм і правил, прийняття рішень відповідно до інтересів організації.

Щоб мати можливість якимось чином оцінити організаційну ідентичність у рамках даного дослідження, пропонується низка параметрів-характеристик ідентичності персоналу, які включаю у собі: робочу мотивацію, включеність у роботу, плинність кадрів, задоволеність роботою, кваліфікацію, солідарність колективу, місію, ціль та цінності організації, а також такі характеристики організаційного середовища, як імідж та статус організації. Такий параметр як задоволеність роботою, також включає ряд показників: наскільки цікава робота, яку виконує співробітник, кар'єрні перспективи, розвиток та навчання персоналу (підвищення кваліфікації), можливість самореалізації, задоволеність заробітною платою, прийняття стилю управління, задоволеність відносинами з керівником та справедливість

керівника у прийнятті різних кадрових рішень. Організаційна ідентичність визначається особливостями внутрішньо-організаційної культури праці. З одного боку, певний тип організаційної культури може проводити сприйняття персоналом практик соціально-корпоративної відповідальності в організації. З іншого боку, компанія, впроваджуючи практики соціальної відповідальності, може змінити чи навіть зруйнувати існуючу у ній культуру. Отже, природа соціально-корпоративної відповідальності має бути узгоджена з організаційною культурою, що сприятиме ефективній роботі підприємства. На практиці соціально-корпоративної відповідальності впливає велика кількість соціальних факторів: структура внутрішньо-організаційних комунікацій, трудові конфлікти та вміння менеджменту їх вирішувати, наявність системи зворотного зв'язку між менеджментом та персоналом.

Вплив на практику соціально-корпоративної відповідальності має і такий фактор, як колективізм та індивідуалізм. Індивідуалізм відноситься до товариств із вільними зв'язками для людей. Колективізм, з іншого боку, означає відокремлення людей із групами (командами). Команда надає «захист» та стійке становище окремих її членів в обмін на лояльність та дотримання встановлених правил та норм. Переважає конформність у більш індивідуалістичному середовищі проявляється лідерство та дотримання особистим інтересам. Організаційна культура в більшості випадків визначає середовище, в якій розробляється стратегія організації та впроваджуються практики соціально-корпоративної відповідальності. Якщо культура організації сприяє відносинам із зацікавленими сторонами, правовим і етичним нормам і моральної поведінки, вона також впливатиме на розвиток. Орієнтована на відповідальність організаційна культура може стимулювати готовність взяти участь у впровадженні та позитивно оцінити ініціативи соціально-корпоративної відповідальності у компанії.

Корпоративна соціальна відповідальність як спосіб формування. Ідентифікація людини зі своїм місцем роботи є важливою аспектом для будь-якої компанії, особливо при врахуванні сучасних тенденцій, пов'язаних з

цілями сталого розвитку ООН і які у зазначених стандартах соціально-корпоративної відповідальності. Компанія має бути впевнена у своїх співробітниках і тому, що персонал підтримає її перехід на нову модель корпоративної стійкості. В Україні наявність позитивної організаційної ідентичності зараз дуже актуально, так як більшість компаній знаходяться на стадії переходу від моделі соціально-корпоративної відповідальності 1.0 до моделі соціально-корпоративної відповідальності 2.0, а найбільші українські компанії, які мають вихід на міжнародні ринки, що поступово рухаються до моделі соціально-корпоративної відповідальності 3.0.

Що стосується взаємовпливу корпоративної соціальної відповідальності та організаційної культури, то можна зробити висновок, що ефективність реалізації практик соціальної відповідальності залежить від того, чи є принцип етичності та відповідальності перед зацікавленими сторонами компанії переважаючий у конкретній організаційній культурі. Відповідно, прийняття співробітниками етичної культури, лояльність до соціально-відповідальної діяльності та розуміння необхідності реалізації такої діяльності в сучасних реаліях дозволяє сформувати сильну організаційну ідентичність працівників з компанією. Абсолютна полярність зазначених експертами тенденцій показує, що українські компанії сильно відстають від західноєвропейських компаній у сфері розробки і реалізації стратегій соціально-корпоративної відповідальності.

У той час, як між народні компанії вже на повну реалізують практики згідно концепції соціально-корпоративної відповідальності 2.0 і готують ґрунт до впровадження соціально-корпоративної відповідальності 3.0, багато українських компанії продовжують залишатися на першій стадії (орієнтація в основі на разові благодійні акції та соціальні проекти) і поки що не прагнуть виходити нові рівні. Що стосується швидшої трудової адаптації та соціалізації нових співробітників, то тут усі експерти погоджуються з тим, що слідування принципам корпоративної соціальної відповідальності та концепції сталого розвитку справді має належний ефект.

Це робиться для того, щоб персонал краще розумів, що корпоративна соціальна відповідальність як спосіб формування яку політику у сфері сталого розвитку проводить компанія. «Ми дуже багато говоримо про стійкий розвиток у професійному середовищі, виступаємо в університетах, а на практиці людина часто не стикається з цим під час робочого процесу. Тому ми намагаємося адаптувати програму молодих лідерів так, щоби на кожному етапі ротації щось було, навіть якщо це безпосередньо не пов'язане з їхньою діяльністю» – стверджує, наприклад, експерт. В іншій, вже українській компанії для нових співробітників проводять різноманітні посвяти, наприклад, літні корпоративні заходи – день народження компанії.

Таким чином, програми розвитку персоналу дійсно мають ефект, і чим більша організація, тим більше значення цих програм адаптації. Тому що у невеликих організаціях існує пряма комунікація, вона породжується середовищем. А у великих компаніях найчастіше людина століття не завжди навіть може осмислити, чим він займається, і на якому рівні ієрархії, хто за що відповідає. Тому у філіях іноземних компаній і в багатьох українських корпораціях існують програми адаптації, включають менторство, корпоративні онлайн-курси, які покликані ввести людину у внутрішньо-фірмове соціальне середовище. Якщо організації існує сформована традиція соціальної відповідальності, то людина з перших днів починає розділяти ці цінності, інакше вона не зможе нормально працювати у цій організації. Він сприймає це як певну поведінкову матрицю. Використання різних практик включення нових співробітників у діяльність компанії є обов'язковою умовою для успішної організаційної адаптації.

Переходячи до питання, що ставлення співробітників до компанії, в якій вони працюють, може змінюватися під впливом реалізації в даний час компанії практикують соціально-корпоративної відповідальності, експерти, в основному, погоджуються з таким висновком. Дотримання компанії принципам соціальної відповідальності створює позитивну атмосферу у межах робочого процесу. Тобто у компанії має існувати певне середовище,

де керівництво дотримується певної етики ведення бізнесу, створює певні умови. У цьому випадку співробітники включатимуться у реалізацію спільної стратегії соціально-корпоративної відповідальності компанії.

У результаті, на реальних прикладах, можна побачити якийсь сильний розрив у розвитку корпоративної соціальної відповідальності спостерігається в українських та іноземних компаніях. Корпоративна культура постає як меж реалізації відповідальних практик, а на ідентичність персоналу впливають разові заходи з метою заохочення за виконання роботи та різні тренінги, що проводяться HR-відділом, які носять, в основному формальний характер. Тут практикується та діяльність, яка дає позитивні ефекти як у напрямку позитивного впливу на зовнішнє середовище (на стейкхолдерів компанії), і у напрямі позитивного впливу на внутрішнє середовище (на співробітників).

Корпоративна соціальна відповідальність визначається як моральна цінність і стає невід'ємною частиною корпоративної культури компанії, яка відображається в місії, цілі та у повсякденній поведінці персоналу. Дослідження показало, що українські компанії все ще відстають від іноземних, але, проте, вони вже активно включені у розвиток корпоративної соціальної відповідальності: створюються спеціальні організації, такі як Асоціація етики бізнесу та соціально-корпоративної відповідальності та Національна Рада з корпоративного волонтерства проводяться різноманітні конкурси кращих соціальних та екологічних проектів.

В Україні також активно розвивається міжгалузєва кооперація компаній з метою реалізації масштабних соціально-відповідальних проектів, а ця діяльність, згідно з моделями корпоративної стійкості знаходиться вже в парадигмі реалізації моделі соціально-корпоративної відповідальності -1.0, коли компанії об'єднують свої зусилля та ресурси у вирішенні соціальних та екологічних проблем. А це означає, що за деякими напрямками, український бізнес йде все ж таки нарівні з міжнародними компаніями.

РОЗДІЛ 5

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ

У даному розділі роботи розглянуто основні заходи і засоби захисту населення і територій в надзвичайних ситуаціях.

Для підвищення рівня громадського здоров'я органи державної влади повинні реалізувати ефективні механізми державної соціально-економічної політики, приймати програми громадської безпеки. Влада має нести відповідальність за управління людськими і матеріальними ресурсами, за визначення пріоритетів у їх розподілі, координації завдань з організації навчання, інформуванні громадян про ймовірність виникнення епідеміологічних загроз. В умовах глобальної соціально-економічної кризи необхідно відновлювати капітал довіри до влади і робити це можна єдиним способом, - надаючи достовірну, а головне доступну інформацію населенню.

Епідеміологічні загрози характеризуються невизначеністю, значними соціально-економічними наслідками, що створюють потенційну загрозу для суспільства, безпечної життєдіяльності громадян, нормального функціонування органів державної влади. Непередбачуваний перебіг епідемій, доволі висока смертність, відсутність ефективних препаратів і початкові заперечення існування епідемії як такої, не сприяють консолідованим діям, існуюча кількість інфікованих викликає соціальне занепокоєння, а інформаційні повідомлення посилюють почуття тривоги за здоров'я та життя громадян.

У близькому майбутньому слід очікувати подальшого розширення сервісів електронної держави, починаючи від доступу до публічних послуг і закінчуючи розвитком електронної демократії. Поширення отримують онлайн-сервіси, що дозволяють знизити число можливих контактів клієнтів один з одним та з співробітниками органів державної влади. Прогнозовано будуть домінувати механізми соціальної регуляції та соціального забезпечення мінімального рівня життя в обмін на обмеження громадянських

прав, що є глобальним трендом, який веде до перегляду принципів демократії на користь високого ступеня дисциплінарної регуляції суспільного життя.

Соціально-економічна криза змінює структуру зайнятості в секторі малого та середнього бізнесу і створює можливості для її зростання в окремих галузях, у тому числі цифровій галузі, логістиці, онлайн-торгівлі. Частка цих галузей росла і в докризовий період, отож значний вплив на зміну структури зайнятості повинні мати процеси цифровізації економіки, які прискорилися в умовах кризи у період епідеміологічних загроз. Як песимістичний сценарій можна очікувати відхід, або остаточне переміщення в тіньову економіку до половини суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Криза пандемії COVID-19 спричинилася до базової суспільної трансформації, яка детермінована сучасним соціально-економічним станом в Україні. Пандемія спровокувала в Україні термінові заходи з пом'якшення наслідків довготривалого характеру для фінансово-економічних систем і національної безпеки в цілому. Посилює вплив пандемія COVID-19 й на існуючі соціально-економічні кризові явища і спалах хвороб, що лягають додатковим навантаженням на систему охорони здоров'я в нашій державі та провокують відсутність стабільності в суспільстві.

Трансформація державної соціально-економічної політики неможлива без інституційних перетворень, спрямованих на подальший розвиток базових соціальних, політичних й економічних інститутів суспільства, а будь-які фактори оптимізації в механізмах реалізації державної політики соціально-економічною сферою мають різне спрямування. Організаційно координуючи функціонування органів державної влади та інститутів громадянського суспільства слід зазначити, що низка значущих і необхідних кроків, що належать до сфери державної соціально-економічної політики, до цього часу ще не сформовані у боротьбі з епідеміологічними загрозами.

Як тільки соціально-економічна криза, яка викликана епідеміологічними впливами буде остаточно взята під контроль, необхідно буде вжити заходів для вирішення проблеми зростання темпів

продуктивності економіки протягом найближчого часу, і зосередити увагу на структурних реформах, необхідних для покращення довгострокових перспектив соціально-економічного зростання. Непередбачуваний перебіг епідеміологічних впливів, доволі висока смертність, відсутність ефективних препаратів є завданням органів державної влади для діяльності з протидії розповсюдження епідемій.

Органи державної влади повинні розширювати спектр медико-соціальних послуг з урахуванням адресності, соціально-демографічних характеристик споживачів даних послуг та їхніх потреб. Розуміючи логіку зазначених аргументів можна стверджувати, що суспільно-владна взаємодія у даній сфері має базуватися на показниках, за якими можна усвідомити рівень соціального капіталу, так як окремі частини суспільства по-різному реагують на пандемію, усвідомлюють реальність цієї загрози та готові виконувати жорсткі вимоги соціальної ізоляції. Невиконання необхідних функцій охорони здоров'я і соціального захисту населення спричинятиме негативні суспільні наслідки збільшуючи навантаження на соціум в майбутньому.

З метою захисту населення, зменшення втрат та шкоди економіці в разі виникнення надзвичайних ситуацій проводиться спеціальний комплекс заходів. Він передбачає проведення наступних дій:

Оповіщення та інформування.

1) Оповіщення про загрозу і постійне інформування населення досягається завчасним створенням і підтримкою в постійній готовності загальнодержавної, територіальних та локальних автоматизованих систем оповіщення населення в зонах можливого катастрофічного затоплення, районах розміщення радіаційно і хімічно небезпечних підприємств, інших потенційно небезпечних об'єктів.

2) Спостереження і контроль.

Спостереження і контроль за довкіллям, продуктами харчування та водою забезпечується: створенням і підтримкою в постійній готовності загальнодержавної і територіальних систем спостереження і контролю з

включенням до них існуючих сил та засобів контролю незалежно від підпорядкованості; організацією збору, опрацювання і передачі інформації про стан довкілля, забруднення продуктів харчування, харчової сировини, фуражу, води радіоактивними, хімічними речовинами і патогенними мікроорганізмам; надання населенню можливості придбати найпростіші засоби захисту і контролю для особистого користування.

3) Укриття в захисних спорудах.

Укриттю в захисних спорудах підлягає все населення відповідно до його належності до груп (працююча зміна, населення, яке проживає в небезпечних зонах тощо). Створення фонду захисних споруд досягається шляхом: комплексного освоєння підземного простору, міст і населених пунктів; масового будівництва в період загрози найпростіших сховищ та укриттів; завчасного будівництва за рішення Кабінету Міністрів України окремих сховищ та протирадіаційних укриттів.

4) Інженерний захист.

Заходи інженерного захисту території можуть істотно вплинути на ефективність цивільного захисту, так як передбачають проведення комплексу будівельних та інших заходів щодо запобігання виникнення надзвичайних ситуацій.

5) Евакуаційні заходи. В умовах неповного забезпечення захисними спорудами в містах та інших населених пунктах, які мають об'єкти підвищеної небезпеки, а також у воєнний час основним способом захисту населення є евакуація і розміщення його у приміській зоні.

Евакуації підлягає населення, яке проживає в населених пунктах, що знаходяться у зонах можливого катастрофічного затоплення, небезпечного радіоактивного забруднення, хімічного ураження, в районах прогнозованого виникнення локальних збройних конфліктів у 50-кілометровій прикордонній смузі, в районах виникнення стихійного лиха, великих аварій і катастроф (якщо виникає безпосередня загроза життю та заподіяння шкоди здоров'ю людини).

Залежно від обстановки, яка склалася на час надзвичайної ситуації, може бути проведено загальну або часткову евакуацію населення тимчасового або безповоротного характеру.

У мирний час евакуація населення планується на випадок:

- загальної аварії на атомній електростанції;
- усіх видів аварій з викидом сильнодіючих отруйних речовин;
- загрози катастрофічного затоплення місцевості;
- великих лісових та торф'яних пожеж, землетрусів, зсувів, інших геофізичних і гідрометеорологічних явищ з важкими наслідками, що загрожують населеним пунктам.

Евакуаційні заходи здійснюються за рішенням місцевих органів виконавчої влади, виконавчих органів рад, уповноважених органів з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення відповідного рівня.

Евакуація населення здійснюється комбінованим способом, який передбачає у мирний час вивезення основної частини населення з міст і небезпечних районів усіма видами наявного транспорту у поєднанні з виведенням найбільш витривалої частини населення пішки.

б) Медичний захист

Заходами запобігання або зменшення ступеня ураження людей, своєчасного надання допомоги постраждалим та їх лікування, забезпечення епідемічного благополуччя в районах надзвичайних ситуацій є:

- планування і використання існуючих сил і засобів органів охорони здоров'я незалежно від їх відомчої належності;
- розгортання в надзвичайних умовах необхідної кількості лікувальних закладів;
- своєчасне застосування профілактичних медичних препаратів;
- контроль за продуктами харчування, питною водою і джерелами водопостачання;
- завчасне створення і підготовка спеціальних медичних формувань;

- накопичення медичних засобів захисту, медичного та спеціального майна і техніки;
- підготовка медичного персоналу та загальне медико-санітарне навчання населення.

7) Біологічний захист

Захист від біологічних засобів ураження включає своєчасне виявлення чинників біологічного зараження, їх виду і масштабів, проведення комплексу адміністративно-господарських, режимно-обмежувальних і спеціальних протиепідемічних та медичних заходів.

Захист від біологічних засобів вимагає:

- своєчасного використання колективних та індивідуальних засобів захисту;
- введення режимів карантину та обсервації;
- знезаражування осередку ураження;
- проведення екстреної та специфічної профілактики;
- додержання протиепідемічного режиму об'єктами господарювання, лікувальними закладами і населенням.

8) Радіаційний і хімічний захист.

Цей захист включає заходи з виявлення й оцінки радіаційної та хімічної обстановки, організацію і здійснення дозиметричного і хімічного контролю, розроблення типових режимів радіаційного захисту, забезпечення засобами індивідуального захисту, організацію і проведення спеціальної обробки.

Виконання вимог даного виду захисту досягається: завчасним накопиченням і підтримкою в готовності засобів індивідуального захисту і приладів радіаційної і хімічної розвідки та контролю, обсяги і місця зберігання яких визначаються диференційовано відповідно до встановлених зон небезпеки; забезпеченням зазначеними засобами перш за все особового складу формувань, який бере участь у проведенні рятувальних та інших невідкладних робіт в осередках ураження, а також персоналу радіаційно і хімічно небезпечних об'єктів економіки та населення, яке мешкає в зонах

небезпечного зараження навколо них; своєчасним впровадженням засобів, способів і методів виявлення й оцінки масштабів і наслідків застосування агресором зброї масового ураження й аварій (руйнувань) на радіаційно та хімічно небезпечних об'єктах господарювання, у тому числі літаків (вертольотів) цивільної авіації, для ведення повітряної радіаційної розвідки місцевості; створенням уніфікованих засобів захисту, приладів і комплектів радіаційної, хімічної розвідки та дозиметричного контролю як для воєнного, так і для мирного часу.

У сфері захисту населення і територій НС :

- ✓ планують і здійснюють необхідні заходи для захисту своїх працівників, об'єктів господарювання та довкілля від НС ;
- ✓ розробляють плани локалізації і ліквідації аварій (катастроф) з подальшим погодженням із спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади, до компетенції якого віднесено питання захисту населення і території від НС ;
- ✓ підтримують у готовності до застосування сили і засоби із запобігання виникненню та ліквідації наслідків НС ;
- ✓ створюють та підтримують матеріальні резерви для попередження та ліквідації НС ;
- ✓ забезпечують своєчасне оповіщення своїх працівників про загрозу виникнення або про виникнення НС .

У сфері захисту населення і територій від НС зобов'язане:

- ✓ дотримуватися заходів безпеки, не допускати порушень виробничої дисципліни, вимог екологічної безпеки;
- ✓ вивчати основні способи захисту населення і територій від наслідків НС техногенного та природного характеру, надання першої медичної допомоги потерпілим, правила користування засобами захисту;
- ✓ дотримуватися відповідних вимог у разі виникнення НС.

Системна діяльність органів державної влади у формуванні та реалізації соціально-економічної політики у період епідеміологічних загроз,

виробленні політичних та управлінських рішень, посилення уваги вчених різних сфер знань до цієї проблематики не є випадковими. Адже питання державної соціально-економічної політики, громадського здоров'я, соціального забезпечення стосуються широких верств суспільства. Світ швидко змінюється і це потребує відповідного реагування, адже зростання кількості населення, глобальні зміни клімату, стрімкий розвиток цифрової економіки, а також масштабні епідеміологічні загрози створюють як виклики, так і нові можливості.

Україна має суттєві стратегічні переваги завдяки природним ресурсам, географічному розташуванню та якості людського капіталу, що загалом може стати основою для економічного зростання держави. Натомість низка перепон стоять на заваді реалізації власного потенціалу, тому необхідно посилити свої позиції на світовій арені, що сприятиме підвищенню рівня добробуту населення, як основної мети державної соціально-економічної політики. Тому, Постановою Кабінету Міністрів України була затверджена Національна економічна стратегія на період до 2030 року, оскільки важливо мати узгоджене бачення щодо стратегічного курсу соціально-економічної політики, що враховуватиме глобальні тренди та внутрішні можливості держави.

Підставою для прийняття рішень щодо довгострокового розвитку держави та першим кроком у розробленні Національної економічної стратегії стало визначення рівня соціально-економічного розвитку України сьогодні та можливості для зростання в майбутньому. Враховуючи те, що останнім часом проблеми поширення епідеміологічних захворювань є властивою для будь-якої країни світу незалежно від її соціально-економічного рівня розвитку, в тому числі й для України, постає питання, як зменшити епідеміологічні впливи, економічне навантаження на бюджет держави, а також матеріальний тиск на українське суспільство.

Економічно розвинуті країни, де громадянин і реалізація його прав мають найвищу цінність удосконалюється формування державної соціально-

економічної політики у період епідеміологічних загроз. Епідемії стали несподіваним і важливим каталізатором для позначення соціально-економічних контурів нових моделей громадянського суспільства у різних країнах світу. Держава як регулятор суспільно-владних відносин зобов'язана створити умови для запобігання масового поширення епідемій, що ставить нові завдання перед службами соціального захисту населення на всіх рівнях, а відповідно й органами державної влади на місцях.

Дана передумова стає основою для пошуку ефективних механізмів реалізації державної соціально-економічної політики у період епідеміологічних загроз та вимагає наукового обґрунтування пропозицій в цьому напрямі. Спалахи епідеміологічних захворювань перевіряють на міцність національні системи охорони здоров'я, потенціал протидії, ступінь готовності та швидкість реагування на кризові явища епідеміологічного характеру. Для того, щоб забезпечити необхідний захист від епідеміологічних загроз, першочергова увага у тому числі повинна приділятися створенню безпечних умов праці громадян. Ключове значення має відводитися своєчасності подання інформації про поширення епідемій, засобам індивідуального захисту і навчання їх правильного використання.

Державна соціально-економічна політика має уособлювати нову систему механізмів державного управління, реалізовувати які необхідно у сукупності з застосуванням новітніх управлінських підходів на всіх структурно-функціональних рівнях. Стратегії соціально-економічного розвитку визначають ключові проблеми, потенційні напрями і шляхи їх розв'язання для формування нової державної соціально-економічної політики у період епідеміологічних загроз, обґрунтовуючи нормативно-організаційні трансформації та реалізацію нових економічних механізмів. Також, потребує удосконалення чинна нормативно-правова база у контексті регулювання суспільно-владних відносин, що виникають у зв'язку з поширенням епідемій.

ВИСНОВКИ

Система додаткової професійної освіти фахівців з адаптивної фізичної культури, яка почала своє становлення з 1997 р, в сучасних умовах вдосконалюється в відповідно до розвитку адаптивної фізичної культури в трьох основних аспектах:

- 1) адаптивна фізична культура як вид соціальної практики (Рівень потреб суспільства і державного замовлення);
- 2) адаптивна фізична культура як об'єкт міждисциплінарного наукового знання (Рівень наукового вивчення соціальної практики);
- 3) адаптивна фізична культура як вид професійної діяльності фахівців (Соціальна практика як професійне середовище);
- 4) адаптивна фізична культура як вид неперервної професійної освіти (Рівень професійної освіти, додаткового професійної освіти і підвищення кваліфікації).

Адаптивна фізична культура на сучасному етапі характеризується низкою особливостей. Провідна особливість полягає в тому, що вона реалізує цінності суспільства «рівних можливостей», долаючи стереотипи «інвалідства» і, відповідно, соціального гноблення і фактичної дискримінації інвалідів та осіб з відхиленнями стану здоров'я.

Соціальна практика забезпечення рівних можливостей даної категорії громадян, їх соціальна інтеграція і, в цілому, підвищення якості життя, вимагають від системи додаткової професійної утворення нових освітніх програм особистісно-орієнтованої спрямованості.

Спрямованість, зміст і методи повинні забезпечити у всіх фахівців сформованість компетенцій інноваційних видів діяльності з суб'єктами адаптивної фізичної культури в єдності з досвідом емоційно-ціннісного ставлення до інвалідів та особам з відхиленнями в стані здоров'я як унікальної особистості, що визнається і прийнятої суспільством.

Адаптивна фізична культура на сучасному етапі розвитку існує як область міждисциплінарного знання, інтегруючи наукові досягнення медицини, корекційної педагогіки та фізичної культури в нове знання про методологію, функціях, принципах, змісті, методах і організаційних формах роботи засобами і методами фізичної культури для інвалідів та осіб з відхиленнями в стані здоров'я. Йде процес інтенсивного накопичення науково-практичних знань, особливо в сфері адаптивного спорту (паралімпійського, сурдлімпійського, Спеціального Олімпійського напрямків), в порівнянні з традиційною фізичною культурою і її основними видами (компонентами).

Долається стереотип лікувальної обмеженості адаптивної фізичної культури введенням в методологію, теорія і практику соціалізуючого потенціалу тренувальної та змагальної діяльності. Все це вимагає постійного коректування змісту курсів підвищення кваліфікації з адаптивної фізичної культури, запровадження нових форм організації додаткової професійної освіти: тематичних семінарів, конференцій, круглих столів, мережевий форми реалізації освітніх програм з використанням ресурсів декількох організацій, що здійснюють освітню діяльність.

Педагогічною метою додаткової професійної освіти з адаптивної фізичної культури виступають професійні компетенції, що забезпечують здатність фахівців вирішувати завдання по формуванню готовності людини з відхиленнями в стані здоров'я, включаючи інваліда, до активної життєдіяльності в усіх без винятку її проявах (освіта, трудова, професійна діяльність, культура, спорт, політична активність та ін.).

Додаткова професійна освіта в області адаптивної фізичної культури має не тільки створювати новий обсяг знань, а й формувати особистісно-орієнтоване гуманістичне ставлення до інвалідів та особам з обмеженими можливостями здоров'я, руйнувати існуючі стереотипи і догми по відношенню до даної категорії населення нашої країни.

Особливість новизни адаптивної фізичної культури, відсутність необхідного тезауруса відомостей, інтегруючих знання медицини, корекційної педагогіки, фізичної культури, але мають свою теоретико-методичну та емпіричну основу - висуває особливі вимоги до змісту, організаційних форм, засобів, методів, прийомам, умов освітньої діяльності.

Змагання, як соціальний і етнологічний принцип людства розкриває реальний соціалізуючий потенціал адаптивної фізичної культури, значно розширює сферу її використання в порівнянні з традиційними і добре відомими в Україні лікувальною фізичною культурою, фізичної реабілітацією, фізичною терапією і т.д.

Вихід у світ нового державного закону «Про освіту в Україні »№ 237-ФЗ від 29.12.2018 року надає всі необхідні правові передумови і орієнтири державної політики для модернізації системи додаткової професійної освіти, розробки інноваційних технологій її реалізації.

Зміст додаткової професійної освіти орієнтовано на максимально можливий облік специфічних особливостей основних видів адаптивної фізичної культури і, перш за все, адаптивного спорту і адаптивного фізичного виховання, і враховує різні рівні підготовленості слухачів.

Зміст додаткової професійної освіти в рамках підвищення кваліфікації реалізується оптимальним поєднанням методів - відеонавчання, кейс-стаді, психологічний тренінг, метод вирішення дослідницьких завдань, професійно-орієнтовані види тренувальної та змагальної діяльності - і форм організації занять, в тому числі, виїзні курси підвищення кваліфікації і стажування, мережева і дистанційна форми реалізації освітніх програм, тематичні семінари, конференції, круглі столи та ін.

Поєднання змісту, методів і організаційних форм підвищення кваліфікації базується на співвіднесенні мети і завдань додаткової програми професійної освіти з освітніми дефіцитами фахівців, професійними компетенціями, необхідними для роботи в тій чи іншій посаді, індивідуальними освітніми потребами.

Оптимізація змісту і методів підвищення кваліфікації реалізується за допомогою алгоритму розробки колективних та індивідуальних освітніх маршрутів: проектування та поширення інформаційних матеріалів; виявлення схожості освітніх дефіцитів і індивідуальних запитів; комплектування на основі схожості індивідуальних освітніх маршрутів навчальних груп; складання розкладу занять; проведення занять з корекцією індивідуальних освітніх маршрутів; підсумкове тестування з видачею документів встановленого зразка. Експериментальна робота по підвищенню кваліфікації фахівців адаптивної фізичної культури на основі оновленого змісту, методів, організаційних форм і педагогічних умов, проведена в рамках реалізації державної програми України «Доступне середовище на 2016-2023 роки», підтвердила її ефективність, доцільність широкого впровадження і подальшого вдосконалення. Практичні рекомендації по організації підвищення кваліфікації на основі ідеї оптимізації поєднання змісту, методів, організаційних форм занять в залежності від освітніх дефіцитів, або рівня підготовленості, визначають порядок, терміни, варіанти поєднання колективної й індивідуальної освітньої діяльності, форм атестації.

Перспективні напрямки дослідження додаткового професійної освіти фахівців з адаптивної фізичної культури пов'язані з завданням соціальної інтеграції інвалідів та осіб з відхиленнями стану здоров'я, підвищення якості їх життя засобами адаптивної фізичної культури. необхідно розробити педагогічні технології, спрямовані на емоційно-ціннісне ставлення до інвалідів. Розвиток адаптивного спорту, в тому числі для осіб з інтелектуальними порушеннями, розвиток напрямків роботи з дітьми першого року життя і особами похилого віку в адаптивному фізичному вихованні вимагають додаткових кваліфікацій фахівців з адаптивної фізичної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Апаров А. М. Концепція спортивного права: огляд ключових аспектів. Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. Правознавство. 2017. Том 22, № 1 (30). С. 6–19.
2. Апаров А. М. Спортивне право України: навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: Істина, 2012. 518 с.
3. Базенко В. Європейський досвід управління розвитком фізичної культури та спорту на місцевому рівні. Ефективність державного управління. 2017. Вип. 1 (50). Ч.1 С. 156–165.
4. Бакумов О. С. Юридична відповідальність як елемент правового статусу держави: теоретико-правові аспекти. Актуальні проблеми держави і права 2019, вип. 83. Одеса. С. 3–13. DOI <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i83>.
5. Балабан С. М. Публічне адміністрування сферою фізичної культури та спорту: дисертація...канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Дн., 2017. 207 с.
6. Батанов О.В. Муніципальні служби захисту прав людини: тенденції становлення в Україні у контексті зарубіжного досвіду. Правова держава. 2017. С. 178–188.
7. Батанов О.В. Конституційно-правове забезпечення експертного супроводу законодавчої діяльності у сфері протидії дискримінації. Альманах права. Правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики. 2019. № 10. С. 34–41.
8. Вавренюк С. А. Механізми державного управління розвитком фізичної культури і спорту у вищих навчальних закладах України: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління 25.00.02 – механізми державного управління Харків, 2015. 205 с.

9. Вербицький В. А., Бондаренко І.Г. Історія фізичної культури та спорту в Україні : [навчальний посібник]. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. 340 с.
10. Власова Н. Ф. Регіональна специфіка соціального управління фізичною культурою і спортом (на прикладі Запорізької області): автореф. дис. канд. соціол. наук: 22.00.04/ Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2019. 20 с.
11. Гасюк І. Л. Механізми державного управління фізичною культурою та спортом в Україні: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. К., 2013. 42 с.
12. Гасюк І.Л. Пріоритетні напрями удосконалення системи державного управління фізичною культурою і спортом Економіка та держава. 2013. № 11 С. 129–133.
13. Гацуля О. Розвиток галузевого управління у сфері фізичної культури та спорту: концептуальні засади. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. № 1 (24). С. 176–185.
14. Гінарару А. Від заборони дискримінації до сприяння рівності : посібник для тренерів. Міжнародна організація праці. 2010. 66 с.
15. Гусак В.В., Слобожанінов П.А., Слобожанінов А.А. Проблеми розвитку фізичного виховання в Україні. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. 2015. Вип. 8. С. 117–122.
16. Демократія участі в Україні. Стан реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства : аналіт. доп. / [за ред. М. І. Ставнійчук]; Громад. об-ня «За демократію через право». Київ, 2015. 170 с.
17. Державна політика : підручник. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

18. Державна політика у сфері охорони здоров'я : кол. моногр. : у 2 ч. / [упоряд. проф. Я.Ф. Радиш; заг. ред. проф. М.М. Білінської, проф. Я.Ф. Радиша]. К. : НАДУ, 2013. Ч. 1. 396 с.
19. Джафарова О.В., Іванов В.О. Спортивне право як підгалузь особливої частини адміністративного права. Юрист України. 2011. № 3 (16). С. 44–49. URL: <http://www.pravnuk.info/2013-12-27-12-38-39/31-sportivne-pravoyak-pidgaluz-osobливо%D1%97-chastini-administrativnogo-prava.html>.
20. Джужа О. М., Тичина Д. М. Віктимологічне запобігання злочинам у сфері фізичної культури і спорту. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 2. С. 42–48.
21. Дубов О.Г. Становлення методологічних юридичних досліджень: особливості радянського та сучасного етапів: автореф. дис. ... канд.юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Київ. 2014. 16 с.
22. Журба М. А. Публічне управління у галузі фізичної культури і спорту: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Одеса, 2017. 216 с.
23. Журба М. А. Зарубіжний досвід державного регулювання сфери фізичної культури і спорту. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. 384 праць. Вип. 79. 2017. С. 51–57.
24. Загальна теорія здоров'я та його збереження: колективна монографія / за заг. ред. Ю. Д. Бойчука. Харків: Вид. Рожко С. Г., 2017. 488 с.
25. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. К.: Інст. держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. С. 25.
26. Заплатинський В.М. Спеціальність «безпека спорту» – актуальність 385 та перспективи. Науковий вісник Академії безпеки та основ здоров'я :

збірник наукових праць. Спец. вип. «Нові тенденції в безпеці. Безпека спорту». – Київ : ЦП «Компринт», 2018. – С. 6–17.

27. Заярний О. Суб'єкти спортивних правовідносин. Юридичний Вісник України. № 52 (861), 31 грудня 2011 р. – 06 січня 2012 р.

28. Иглин А. В. Роль Интерпола в охране международного спортивного права. Вестник Волжского университета им. В. Н. Татищева. Серия: «Юриспруденция». Тольятти, 2011. № 4 (75). С. 100–102.

29. Ібрагімов М. М. «Філософія спорту» як новий антропологічний проект у постекзистенціалістському мисленні. Дисертація ... докт. філос. наук за спеціальністю 09.00.04/ Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2015. 340 с.

30. Іваній І. В., Сергієнко В. М. Психологія фізичного виховання та 386 спорту: навчально- методичний посібник. Суми: ФОП Цьома С.П., 2016. 204 с.

31. Імас Є., Мічуда Ю. Тенденції розвитку у сфері фізичної культури та спорту в умовах сучасного ринку. Теорія і методика фіз. виховання і спорту. 2015. № 2. С. 142–149.

32. Кулик Т.О. Статус вітчизняних органів місцевого саморядування, як учасників судового процесу. Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Київ: АПСВТ, 2020. С. 209–212.

33. Камінська Н. В., Палюх А. Я. Міжнародно-правові стандарти у сфері фізичної культури та спорту і їх імплементація у національне законодавство Кантаєва О.В., Батіщева Н.М. Місце спорту в соціально-економічних відносинах: особливості діяльності професійного футбольного клубу як суб'єкта господарювання Вісник Житомир. держав. технологічного університету. Серія: економіка, управління та адміністрування. 2011, № 4 (58). DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2011-4\(58\)-226-229](https://doi.org/10.26642/jen-2011-4(58)-226-229) законодавство України. Право.ua. 2018. № 3. С. 10–13.

34. Конвенція про комплексний підхід до питань безпеки, охорони та послуг під час футбольних матчів та інших спортивних заходів : Рада Європи. Сен-Дені, 3 липня 2016 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/MU16092?an=2>.
35. Кононович В.Г. Державне регулювання сфери фізкультурно-спортивних послуг. Державне будівництво 2012. № 2. URL: file:///C:/Users/Богдан/Downloads/DeVu_2012_2_51.pdf.
36. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012-2016 роки: Затв. Кабінетом Міністрів України від 31.08.2011 р. № 828-р: URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/category/54>
37. Коршунова Н. В. Конституційно-правові засади державної політики України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3 (104). С. 144–154.
38. Куделко В. Е., Аркуша А. О. Фізична культура. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/373/fizichnakultura>.
39. Лінецький С. Контрольні повноваження комітетів Верховної Ради України: правове регулювання та проблеми реалізації. Часопис Парламент. 2015. № 1. С. 2–52.
40. Лукащук В. І. Становлення та розвиток індустрії спорту: соціологічний вимір: дис. ... д-ра соціол. наук за спеціальністю 22.00.04 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2012. 430 с.
41. Лукащук В.І. Соціологія спорту : навч. посіб. / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 246 с.
42. Люльчак С. Роль громадських об'єднань фізкультурно-спортивного спрямування в державному управлінні у сфері фізичної культури та спорту URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/e-democracy/e-democracy2017/paper/viewFile/3449/2906>.

43. Мартиненко В. В. Безперервна підготовка фахівців фізичного виховання і спорту. Наукові праці: Серія: Педагогіка. 2009. Вип. 99. Т. 112. С. 111–115.
44. Мельниченко О. А. Державне регулювання розвитку фізичної культури та спорту: аналіз проведених досліджень і виокремлення перспективних напрямів. Актуальні проблеми державного управління 2016. № 1 (49). С. 32–36.
45. Міжнародний круглий стіл «Безпека спорту. Нові тенденції». Національний університет фізичного виховання і спорту України. Офіційний сайт. URL: <https://uni-sport.edu.ua/content/mizhnarodnyy-kruglyy-stil-bezpekasportu-novi-tendenciyi>
46. Міністерство молоді та спорту України. Офіційний сайт URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua>.
47. Міністерство молоді та спорту України. Офіційний сайт URL: <http://dsmsu.gov.ua/index/ua>
48. Мішина Н. В. Громадянське суспільство у полісекторних моделях суспільства. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». Т. 22 / голов. ред. М. В. Афанасьєва ; МОН України, НУ «ОЮА». Херсон : Гельветика, 2018. С. 85–92.
49. Моргунов О. А. Публічне адміністрування у сфері фізичної культури і спорту в Україні. дис....докт. юрид. наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Харківський національний університет внутрішніх справ. Х., 2020. 430 с. URL: <http://univd.edu.ua/thesis/1?page=3>.
50. Назарко Ю. В. Конституційне право на охорону здоров'я в Україні та державах Європейського Союзу: порівняльно-правове дослідження. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Київ, 2020. 249 с.
51. Найчук А. В. Соціологія фізичної культури і спорту : навч. посіб. 399 Кам'янець-Подільський: Вид. Зволейко Д. Г., 2013. 135 с.

52. Наставний І. Нормативно-правове регулювання відносин у сфері професійного спорту в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 6. С. 48. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/6/10.pdf>.
53. Ніколаєв О.А. Роль держави у розвитку фізичної культури і спорту Вісн. наук. праць ЧДУ ім. П. Могили. 2012. Вип. 182. Т. 194. С. 55–59.
54. Нікітенко С. Особливості нормативно-правового регулювання фізичного виховання і спорту в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 1 (28). С. 95–100.
55. Обозна О. М. Розвиток фізичної культури і спорту як важливий напрям державної політики України щодо забезпечення здоров'я громадян. Державне управління: теорія та практика. 2014. № 2. С. 39–44.
56. Олексін І. Я. Спортивна та фізична активність в контексті способу життя сучасної людини. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип.2 (86) 2019. С. 61 – 70.
57. Палюх А. Я. The fundamental principles of Olympism as international standards of legal regulation of physical education and sports Верховенство права. Кишинев, Молдова, 2019. № 1. С. 166–173.
58. Палюх А.Я. Повноваження центральних органів влади у сфері фізичної культури і спорту в Україні. Верховенство права. Кишинев Молдова. 2019. № 2. С. 32–38.
59. Співак М. В. Державна політика здоров'я збереження: світовий досвід і Україна: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Видавництво «Логос», 2016. 536 с.
60. Тіхонова М. А. Огляд джерел міжнародного спортивного права. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право: наук. Журнал. К.: Укр. Держ. Ун-т фінансів і міжнародної торгівлі, 2012. С. 209–215.
61. Угода між Урядом України та Урядом Латвійської Республіки про співробітництво в сфері освіти, науки, молоді та спорту: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 06.06.2018 р. № 463. Офіційний

- вісник України. 2019. № 35. Ст. 1251. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428_003-17.
62. Україна спортивна – 2019. Інформаційний довідник. К.: Міністерство молоді та спорту України, 2020. 107 с.
63. Федоренко В. Л. Конституційне право України: підруч. До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України. К.: Ліра-К, 2016. 616 с.
64. Чередник Р. В. Становлення спортивного права як комплексної галузі в правовій системі України. Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / кер. анд. Кол. С. В. Ківалов; відп. За анд. Л. І. Кормич. Одеса, 2011. Вип. 42. С. 272–280.
65. Шевченко О. А. Актуальные проблемы формирования отрасли спортивного права. Вестник Омского университета. Серия «Право». 2012. № 2 (31). С. 258–261.
66. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина України за 2019 рік. URL: <https://pon.org.ua/novyny/7765-schorchna-dopovdupovnovazhenogo-z-prav-lyudini-za-2019-rk.html>.
67. Ющик О. О. Спортивне право: теоретико-правовий аналіз, поняття, формування в національній правовій системі. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидат юридичних наук. 12.00.01. ННІ імені Володимира Великого МАУП. К., 2020. 225 с.
68. Ярова Н. Г. Організаційно-правове регулювання в галузі спорту України: автореф. анд. На здобуття наук. ступеня анд.. юрид. наук: спец. 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Ірпінь, 2009. 20 с.
69. Bykov N.N., Bolozin A.A., Baranovsky S.B., Khimchenko S.E., Tolstokora O.N., Samygin S.I. (2019) Directions of state policy to improve the accessibility of youth mass sports in modern Russia // International Journal of Applied Exercise Physiology. Т. 8. № 2. Р. 1-9. 133.

70. Green K. (2016, April). Can physical education be effective and, if so, how? Paper presented at the Consensus conference Children, youth and physical activity, Copenhagen, Denmark
71. Green, K., Cale L., Harris J. (2018) Re-imagination and re-design in physical education Redesigning Physical Education: An Equity Agenda in Which Every Child Matters.
72. Guoli Liang, Lynn Housner, Richard Walls & Zi Yan (2012) Failure and revival: physical education and youth sport in China, *Asia Pacific Journal of Sport and Social Science*.
73. Jinming Zheng, Shushu Chen, Tien-Chin Tan & Patrick Wing Chung Lau (2018) Sport policy in China (Mainland), *International Journal of Sport Policy and Politics*.
74. Jonathan Grix & Fiona Carmichael (2012) Why do governments invest in elite sport? A polemic, *International Journal of Sport Policy and Politics*.
75. Junghwan Oh & Kim C. Graber (2017) National Curriculum for Physical Education in the United States, *Quest*, 69:2, 220-235.
76. Markovits A.S., Rensmann L. (2010) *Gaming the World: How Sports are Reshaping Global Politics and Culture*. Princeton, 360 p.
77. Marteau T.M., Hollands G.J., Kelly M.P. (2015) Changing population behavior and reducing health disparities: exploring the potential of —choice architecture‖ interventions // *Emerging Behavioral and Social Science Perspectives on Population Health*. Bethesda, M.D: National Institutes of Health/Agency for Healthcare Research and Quality. P. 105–126.
78. Mayumi Ya-Ya Yamamoto (2012) Development of the sporting nation: sport as a strategic area of national policy in Japan, *International Journal of Sport Policy and Politics*.
79. Richard Bailey (2018) Sport, physical education and educational worth, *Educational Review*.
80. Yıldırım, K; Kitschelt, H. (2020) Analytical perspectives on varieties of clientelism, *Democratization*, 27:1. P. 20-43.